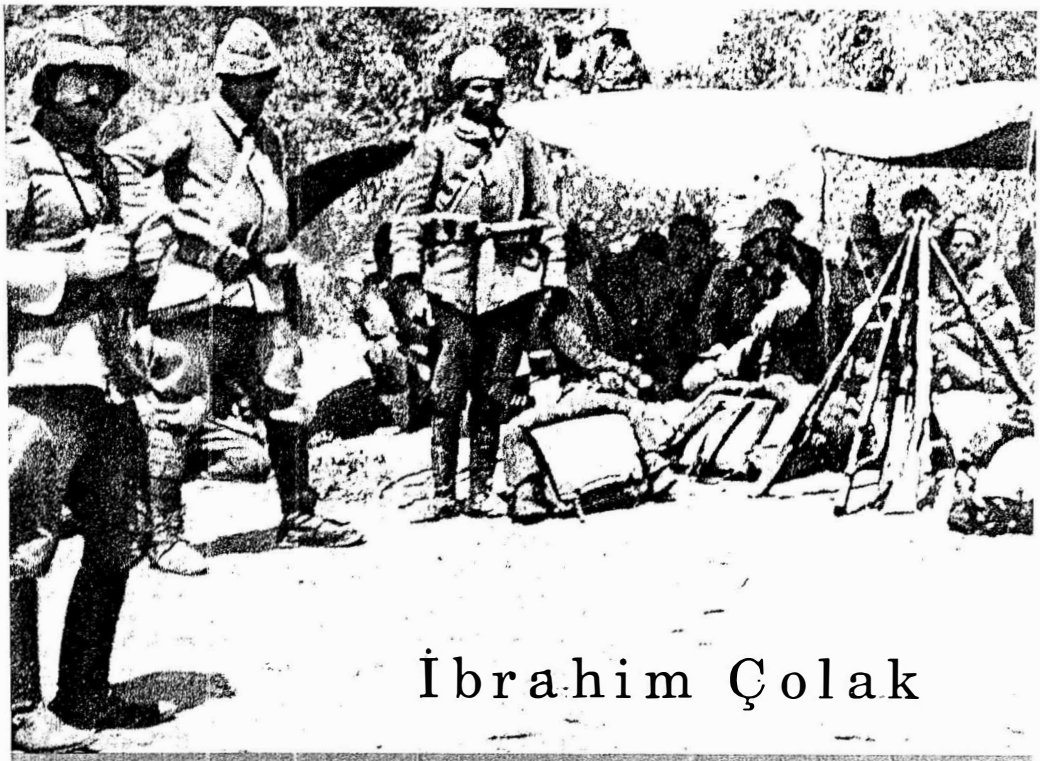

İbrahim Çolak

MİLLİ MÜCADELE ESNASINDA KUVÂ-YI SEYYARE KUMANDALIĞIMA AİT HÂTIRATIM

İbrahim Çolak

●

MİLLİ MÜCÂDELE ESNASINDA KUVÂ-YI SEYYARE KUMANDANLIĞIMA AİT HÂTIRATIM

Emre Yayınları:????
Hatırat Serisi:

Dizgi
Mustafa Çabuk

İç Düzen
Ceylan

Tashih
Mücahid Ceylan

Baskı-Cilt
EKC OFSET

Kapak
AjansSel

Kapak Baskısı
Has Matbaacılık

ISBN 975-7369-

Eylül-1996-İSTANBUL

İbrahim Çolak

●

MİLLİ MÜCÂDELE ESNASINDA KUVÂ-YI SEYYARE KUMANDANLIĞIMA AİT HÂTIRATIM

Yayına Hazırlayan

Dr. Orhan Hülagü

EMRE
YAYINLARI

Cağaloğlu Yokuşu, Evren Han
No: 27 Kat: 2/50 Cağaloğlu- İstanbul
Tel: (0 212) 522 10 60 520 98 22

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 7

BİRİNCİ BÖLÜM
İbrahim Çolak Kimdir?..... 11

İKİNCİ BÖLÜM
İstanbul'un İşgalinden
Anadolu'ya Geçinceye Kadar..... 15

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
Milli Harekâta Suret-i İştirâkim..... 31

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
İsyan Mıntıkalarındaki Müsâdemelerim..... 47

BEŞİNCİ BÖLÜM
Birinci Yozgat İsyanındaki Harekâtım..... 65

ALTINCI BÖLÜM
Tekrar Düzce İsyan Mıntıkasında 75

YEDİNCİ BÖLÜM
İkinci Yozgat İsyanı Sırasında..... 87

İNDEKS 101

ÖNSÖZ

Türk Milli Mücadelesi'nin en değerli kaynaklarından birisi de, mücadeleye bizzat katılanların kaleme aldıkları hatıratlardır. Mücadelenin içinde yaşayan, hadiselerin gerçek kahramanlarının kaleme aldıkları bu hatıratlar, gerçekten de İstiklal Harbimiz'in en mühim ve doğru bilgilerini bizlere aktarmaktadırlar. Çünkü İstiklal Harbi'nin subay kadrosu gerçekten de iyi yetişmiş, özellikle II. Meşrutiyet döneminin çalkantılı siyasi ortamında pek çoğu, bilgisine ve kültürüne hakim, hadiseleri yakından takip edebilecek kudrette insanlardı. İşte bu kadro, Türk İstiklal Harbi'nin hangi cephesinde olursa olsun, fevkalâde başarılı hizmetler vermişler ve bu hizmetlerine ait hatıralarını da kaleme almaktan çekinmemişlerdir.

Cumhuriyet döneminde bu doğrultuda pek çok hatırat yayımlanmıştır. Ancak yalnızca hatırat yayımlamak elbette yetmez. Bunlar üzerinde ilmi bir disiplinle doktora çalışmalarının yapılması ve bu suretle hatırat sahibi kişilerin şahsiyetlerinin daha belirgin bir biçimde tesbit edilmesi gerekir. Nihayet bu hatıratlar sayesinde İstiklal Harbi'nin daha gerçekçi bir yorumunun yapılması da sağlıklı olacaktır.

İşte Çolak İbrahim'in bu küçük, fakat çok yararlı bilgiler ihtiva eden hatıratı, İstiklal Harbimizin bir iki nok-

tasına büyük bir ciddiyetle parmak basmaktadır. Onun özellikle, bu mücadeleye başlarken, tesbit ve gözlemlerinin ne kadar isabetli olduğunu göreceksiniz. Ayrıca, hem Düzce, hem de Yozgat ayaklanmalarının bastırılmasının önemini de, hatırat sahibi gazinin ağzından dinleyeceksiniz. Yine üstün bir kumandanlık vasfına da haiz olan Çolak İbrahim'in mücadele psikolojisi ile emrindekileri yönetme kabiliyeti, bu küçük hatıratın sahifeleri arasında, sizleri kendine çekecektir.

Hatıratı yayıma hazırlarken, müellifin ifadesine oldukça sadık kaldık. Çok az ve gerekli olan bir iki yerde müdahalede bulunulmuştur. Eserin ifadesi oldukça sade sayılabilir. Yalnızca o devrin çok kullanılan ve hemen hemen herkesin anladığı bir kısım kavramlar, bolca kullanıldığından, onları da açıklama gereği duyulmamıştır.

Bunun gibi, yazılmış da yayımlanmamış bütün hatıratların gün ışığına çıkarılması dileğiyle, bu küçük hatıratın okuyuculara yararlı olması diliyorum.

Dr. Orhan Hülagü

BİRİNCİ BÖLÜM

MERHUM İBRAHİM ÇOLAK HAKKINDA KISA BİYOGRAFİ

Milli Mücadele'nin tanınmış şahsiyetlerinden, Bilecik Mebusu Em. Alb. İbrahim Çolak, Mustafa Kemal Paşa ve İsmet İnönü'nün en sadık ve en faal mücadele arkadaşlarından biri idi. İstiklal Savaşı'nın başından sonuna kadar muhtelif cephelerde bulunmuş, komuta ettiği tümenle birlikte İnönü ve Sakarya muharebelerinde büyük yararlılıklar göstermiştir. Bolu, Zile, Yozgat isyanlarını bastıran İbrahim Çolak, Türk inkılabının gerçekleştirilmesinde de hizmette bulunmuş mümtaz bir şahsiyettir.

1297(1879)'de dünyaya gelen, 1316(1898)'da Harbiye'den mezun olan İbrahim Çolak, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Makedonya'daki bütün faaliyetlerine katılmış, II. Abdulhamid'in hafiyesiyle mücadele ettiği sırada elinden yaralanmış ve çolak ünvanını almıştır.

Kurtuluş Savaşı sona erdikten sonra emekliye ayrılıp Bilecik Milletvekili seçilen merhum, vefatına kadar her devrede aynı yerden seçilmek suretiyle milletvekilliğini korumuştur.

Hususi hayatında da mert, dürüst, müsbet bir kişi olarak tanınan merhum, 24 Şubat 1944'de hayata gözlerini kapamıştır. Cenazesi Teşvikiye Camii'nden kaldırılarak Zincirlikuyu Mezarlığına defnedilmiştir. 1989 yılında

devlet töreniyle buradan alınan kemikleri, Ankara'da yeni yapılan Devlet Büyükleri Kabristanına nakledilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

İSTANBUL İŞGALİNDEN ANADOLU'YA GEÇİNCEYE KADAR

Ekim 1918 senesi Türkiye Devleti için karanlık hadiseler doğuruyordu. Umumi Harp bitmiş, Mondros Mütarekesi gelmiş kapıya dayanmıştı.

Bu mütareke ile beraber bize düşman olan devletlere mensup zırhlıların gölgeleri İstanbul sularına aksetmeğe başlamıştı.

Türklüğün namusunu senelerce Çanakkale'de müdafaya muvaffak yüzbinlerce şehidimizin anaları, babaları, karıları, çocukları ve kardeşleri düşman gemilerinin boğazdan artık hiçbir mania ile karşılaşmaksızın akıp geçiverdiğini düşündükçe için için ağlıyorlardı. İçimizden doğacak ulu bir kahramanın bizi bir defa daha bu büyük tehlikeden kurtaracağı o felâketli günlerde hatır ve hayalimizden bile geçmiyordu.

1908'den 1918'e kadar on sene, memleket ve milletin mukadderatına hakim olan İttihad ve Terakki Fırkası, harbin mağlubiyetle neticelenmesi üzerine, artık iktidar mevkiinde kalamayacağını anlayarak dağılmıştı. İstanbul, düşman ordularını ve donanmalarını memnuniyetle kabul eden hain kimselerin hüküm sürdüğü bir belde halini almıştı. Eski hükümet ve İttihad ve Terakki ile alakaları olan kimseler pek fena günler geçiriyorlardı. Her gün tevkif ve adım adım takip edilenlerin ve tarassut al-

tında bulundurulanların haddi ve hesabı yoktu. Ben de bu şüpheli eşhastan sayılıyordum.

Bu vaziyet karşısında, Türklüğün her gün yeni yeni hareketlere maruz kaldığı anlarda, hiç olmazsa Türklüğün haysiyet ve şerefini pahalıya satmak gibi yüksek bir duygu ile İstanbul'da bir "Karakol Cemiyeti" teşekkül etti. Bu cemiyet İstanbul içinde ve civarında teşkilat yapmaya başladı. Şile taraflarında Bulgaristanlı Baba Sadık, Tavşancıl'da Yahya Kaptan ve Gebze taraflarında Kesriyeli Aslan tarafından bir takım çeteler teşkil edildi.

Sadık eski Bulgar çete reislerinden idi. Memleketine son derecede merbutiyeti ve muhabbeti vardı. O, tecrübeli, en tehlikeli anlarda bile itidalini muhafaza eden ve işlerin en zorunu üzerine almaktan zevk duyan bir arkadaştı. Yahya Kaptan, Umumi Harp'te benimle beraber Bulgaristan'da bulunmuş, Sırplarla yaptığım müsademelere iştirak etmiş, ondan sonra Süleyman Askeri ile Bağdad cephesinde harbetmiş fedakâr bir çete reisi idi.

Bu çete reisinin komutası altında vücuda gelen çetelerin vazifesi, Rumların İslam köylerine karşı günden güne artan haince tecavüzlerine mani olmak, icabında mukabelede bulunmak ve bilhassa İstanbul'dan milli hareket'e iştirak etmek üzere Anadolu'ya geçeceklere her hususta yardım etmekti.

Bunlardan başka, Adapazarı'nda Kuşçubaşı Eşref, Geyve'de Değirmendere civarında da Rize'li Yüzbaşı Rauf teşkilata memur idi.

İstanbul'un işgalinin üçüncü günü Gedikpaşa'daki evimde hemşiremin nikâh merasimi icra edildikten sonra Taksim bahçesine gitmiştim. Oradan akşam geç vakit döndüğüm zaman, evimizin altındaki eczacı:

"İbrahim Bey dedi, kırk, elli kadar polis bugün evi-

nizi abluka etti ve içeride taharriyat yaptı. Yedi silah bulundu. Polisler bu silahları alıp götürdüler!"

Eczacıdan bu haberi alınca çok müteessir oldum. Evden içeriye girdiğim zaman hane halkından yapılan araştırma hakkında mufassal malûmat aldım. Vakit geç olduğundan o gece hiçbir teşebbüste bulunmamaya, fakat ertesi sabah karakola giderek evime yapılan tecavüzden dolayı şikâyete kara verdim.

Ertesi günü sabahleyin saat sekizde evimden çıkarak Bayezid Meydanı'na doğru yürüdüm. Maksadım Harbiye Nezareti'ne gitmek ve oradan merkez kumandanlığı ile konuşmaktı.

Yavaş yavaş yürüyerek Bayezid Meydanı'na geldiğim zaman, beni takip etmekte olan bir sivil polis, yanıma yaklaşarak dedi ki:

"İbrahim Bey sizi Polis Müdürlüğü'nden çağırıyorlar, buyurunuz gidelim;"

Bir gün önceki aramadan sonra, yolda böyle bir davete maruz kalışıma hiç de şaşmadım, bu muameleye adeta hazır gibi idim. Boşuna kabadayılık taslamağa kalkışmadım. Kuvvet ve yeteneğimi daha faydalı bir alanda kullanmayı düşündüm. Sivil polisin daveti üzerine yanımda bir iki polis daha peyda olduğundan:

"Sen git, ben gelirim." dedim. Halbuki etrafımı çeviren polisler buna razı olmadılar:

"Mutlaka beraber gideceğiz!" dediler.

Hadise çıkarmağa azmetmiş olduğumdan polislere uzaktan beni takip etmelerini tenbih ederek, Kazancılar yolundan polis müdürlüğüne gittim.

Müdürlükte büyük bir telaş hüküm sürüyordu. Ben koridorlardan geçerken polis memurları beni gördükçe birbirleriyle fısıldaşarak konuşuyorlardı. Onların halle-

rinden, tavırlarından ve fısıldayışlarından İstanbul polisinin o gün büyük bir muvaffakiyet elde ettiği manasını çıkarmak güç değildi.

Polis Müdürlüğü'nde beni doğruca dördüncü şube müdürünün yanına çıkardılar. İçeriye girdiğim zaman evimde bulunan yedi tüfeğin orada bir köşeye dayanmış vaziyette beni beklemekte olduklarını gördüm. Şube müdürü o silahları bana göstererek yarı müstehzi yarı tehdidkâr bir tavırla:

"Bu silahlar senin mi?" diye sordu. Kendisine:

"Evet benim." cevabını verdim.

Galiba şube müdürü inkâr etmemi bekliyordu. Çünkü, silahların benim olduğunu hiç korkmadan itiraf edişim onun hayretini mucip oldu. Müdür, bir çok sualler hazırlamışken karşısındakinin hiç beklenmiyen bu hareketi üzerine o hazırlıkların alt üst olduğunu ifade eden bir tavır takındı, hiç sesini çıkarmadı. Yalnız, odada bulunan polis memurlarına benim yukarıdaki odalardan birine tıkılmamı söyledi.

Bunun üzerine beni Polis Müdürlüğü'nün üst katındaki odaya kapattılar. Polis Müdürlüğü o gün büyük bir iş görmüş olduğuna kim bilir ne kadar kani idi ki, ben yukarıya çıkarılırken koridorlarda ve merdivenlerde fısıldayışların ardı arkası bir türlü kesilmiyordu.

Ben bu esnada kendi halime acımaktan ziyade Polis Müdürlüğü'nde bu marifetleri yapmakla meşgul olan kimselerin haline acıyordum. Vatanımızın en güzel bir parçası, düşman topraklarının tehdidi ve düşman çizmelerinin altında inliyordu. Bu haksızlığa karşı çare aramak varken, vatanın bir fedai evladını odaya tıkmakla iftihar etmeye kalkışanların haline acınmaz, nefret edilmez de ne yapılırdı?

Bu aralık, bana ve benim gibilere karşı yapılan menfur muameleye bir kişinin olsun iştirak etmediğini görerek memleket namına biraz müteselli oldum. Kapımın önünde nöbet bekleyen polis memuru akşama doğru yanıma geldi ve dedi ki:

"İbrahim Bey, sizi burada gördükçe Türklük namına mahcup oluyorum. İsterseniz bir fırsat kollayayım da beraberce kaçalım!"

Ben evvela bu polisin ağzımı aradığını zannettim. Bir desise kurulduğunu ve beni tuzağa düşürmek istedikleri zehâbına kapıldım. Onun için tereddütle polisin yüzüne baktım. Polis benim tereddüdümü anlamış olacak ki:

"İbrahim Bey, dedi, ben sizin eski adamlarınızdanım. Sırplara karşı hareket etmek üzere Bulgaristan'da teşkil ettiğiniz Türk çeteleri arasında ben de bulunuyordum. Onun için firar hususunda yaptığım teklifin samimi ve ciddi olduğuna inanınız."

Karşımdaki polis memurunu tamamiyle tanımamakla beraber, sözlerinin samimiyetine inanmaktan kendimi alamadım. Yalnız, ortada henüz bir tehlike mevcut olmadığından, beni ellerine geçirdiklerini zanneden vatan hainlerinin pençelerinden kurtulmak arzusu o anda hatırıma gelmiyordu. Onun için polis memuruna:

"Teklifine teşekkür ederim, oğlum, dedim. Fakat, şimdilik kaçmaya lüzum yok. İleride, vaziyetin icabına göre, bir karar alır ve hareket ederiz."

O geceyi karakolda geçirdim. Ertesi gün alelusul uzun bir sorguya çekildim, ifadem alındı. Neticede, evimde silah bulunduğundan ve isyana hazırlandığım zannı hasıl olduğundan dolayı, Harbiye Nezareti'nde teşekkül eden Divan-ı Harb'e sevkime karar verildi. Muhakemem mevkufen cerayan edecekti.

Polis Müdürlüğü tarafından Divan-ı Harb'e teslim edildikten sonra reis Binbaşı Hafız Besim tarafından isticvap edildim. O da, harekatımda şüpheli ve tehlikeli bir şey bulunmadığından, Divan-ı Harb tarafından çağırıldıkça gelmek üzere, beni serbest bıraktı.

Bu suretle, iki gün mevkuf kaldıktan sonra hürriyetimi kazandım. Tevkifimin İstanbul muhitinde ne büyük bir tesir hasıl ettiğini kurtulduktan sonra öğrenmeye muvaffak oldum. Meşrutiyet'in ilanından beri Türk Devleti'nin düşmanlarına alet olmaktan bir an bile hali kalmıyan "Hürriyet ve İtilaf" naşiri efkârı olan "Alemdar" gazetesi "Meşhur çete reisi Çolak İbrahim yakalandı." başlığı altında yazılar yazmış ve diğer bir iki gazete de bu havadisi iktibas etmişti.

Divan-ı Harp'ten çıktıktan sonra, geceyi evimde geçirdim. Sabahleyin erkenden validem:

"İbrahim, kalk oğlum. Yine evimizi kuşattılar!" sözleri ile beni uyandırdı. Hemen yatağımdan fırlayarak pencereden dışarıya baktım. Evimin etrafını ve civarını kuşatılmış buldum. Bu iş için yüzlerce İngiliz, Fransız ve İtalyan askeri celbedilmişti. "Alemdar" gazetesinin tevkifime verdiği fevkalade ehemmiyetten sonra, bu kadar kuvvetin bir araya toplanması lazımdı.

Ben yatak odamın penceresinden bu hali seyrederken sokak kapısı da çalındı. Aşağı inip kapıyı açtım. Önde mahallenin imamı, muhtarı ve polis komiseri olmak üzere, oniki İngiliz, Fransız ve İtalyan zabiti hemen içeriye girdiler. Komiser:

"Evinizde taharriyat yapılacaktır" dedi.

"Son taharriyattan beri vaziyet değişmememiştir, amma madem ki öyle istiyorsunuz, buyrunuz, arayınız!" cevabını verdim.

Onbeş kişi derhal taharriyata koyuldu. Aklıma gelen bir vaziyet beni hayli telaşa düşürdü. Ben, İstanbul'da daha fazla kalmanın tehlikeli olacağını anladığımdan, Bozüyük'teki ormanıma gitmeye hazırlanmıştım. Akşamdan bavulum bağlanmış ve ilk taharriyatta ele geçiremedikleri bir İngiliz tüfeğiyle iki gazlı bombayı içine yerleştirmiştim. Şimdi bavul salonunun ortasında halının üzerinde duruyordu. Taharriyat başlayınca o bavulu ortadan kaldırmak için vakit kalmamıştı.

Artık düşman zabitleri, evimi araştırırken o bavulu da açacak olurlarsa, halim haraptı! Çünkü düşmanın elinden kurtulmak kabil değildi. Silahla bombalar meydana çıkınca tevkif edilecek, hapse tıkılacak ve mahkûm edilecektim.

Fakat, çok şükür, düşman zabitleri evimin her tarafını araştırdıkları, burunlarını sokmadıkları fare deliği bile bırakmadıkları halde salonun ortasında duran bavulumu açmak hatırlarına gelmedi.

Rahatsız edici bu arayıcılar defolup gittikten sonra, şimdilik Bozüyük'e gitmekten vazgeçmekle beraber evimden çıkarak başka bir yerde gizlenmeye karar verdim. Çünkü İstanbul'da tevkifatın ardı arkası kesilmiyordu. Böyle bir zamanda ortaya çıkmak ve sokaklarda dolaşmak hiç doğru değildi.

Onun için Üsküdar taraflarına geçerek saklandım. Vaktimin büyük bir kısmını kayınvalidemin, ya da eczacı Ethem'in evinde geçiriyordum. Mamafih, gündüzleri yine arada sırada dolaşıyordum.

Hatta, bir gün Harbiye Nezareti'ne gittim, Bekir-ağa Bölüğü'nde mevkuf olan arkadaşları ziyaret ettim. Mevkuflardan Fethi Bey bana dedi ki:

"Aman İbrahim, Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey

Ermeni tehcirlerinden dolayı galiba idam edilecek; Onu bu idamdan kurtarmak lazım. Ne yaparsan yap Kemal'i kaçır!"

Fethi Bey'in bu ihtarı beni çok tehyiç etti. Düşman silahlarının kuvvetine güvenerek sahte adalet tevziine yeltenen bir Divan-ı Harp tarafından verilen kararla hakiki bir Türk evladının idam edilmesine katiyen gönlüm razı olamazdı. Onun için Fethi Bey'e:

"Bu işle ciddi bir surette meşgul olacağım;" dedim. Bekir-ağa Bölüğü'nden çıktıktan sonra derhal tertibat almaya başladım.

Şahsıma taalluk eden ihtiyatları ve tedbirleri bu uğurda artık bir tarafa bıraktım ve Boğazlıyan Kaymakamını kurtarmak için yapılacak hareketlere Gedik-paşa'daki evimi merkez ittihaz ettim.

Evimde büyük bir sarnıç vardı. Hemen bu sarnıcın sularını boşalttırdım, içini biraz havalandırdım ve oraya bir karyola kurdurdum. Bu suretle kaymakamın gizlenmesi için lazım olan emin bir yer temin ettikten sonra, çete arkadaşlarımdan ikisini Boğazlıyan Kaymakamını kaçırmaya memur ettim.

Bu iki arkadaş Bekir-ağa Bölüğü civarında dolaşacaklardı. Kaymakam tevkifhaneden hamama götürülürken gardiyanların üzerine hücum edecekler ve hasıl olan kargaşalıklar arasında Kemal Bey'i kaçıracaklar, Harbiye Nezareti'ne yakın olan evime getireceklerdi. Ben de kendisini Anadolu'ya geçirmek için bir fırsat çıkıncaya kadar, evimdeki sarnıçta saklayacaktım.

Kaymakam Kemal Bey'in bu suretle idamdan kurtarılması iyice takarrür etti, bütün tertibat hazırlandı. Ben bir gün evvel tamam haberini vermek üzere tekrar Bekir-ağa Bölüğü'ne gittim. Fethi Bey'in yanında, eski me-

buslardan Sudi Bey de vardı. Kemal Bey'in kurtarılması için her şeyin hazır olduğunu Sudi Bey de haber alınca dedi ki:

"Kendinizi boşuna tehlikeye atıyorsununuz. Çünkü Kaymakam Kemal Bey her halde idam edilmeyecektir. Çünkü Divan-ı Harp'teki müdafaası çok kuvvetli idi. Böyle bir müdafaadan sonra kurtulması muhakkaktır."

Fethi Bey de aynı kanaatte olduğundan, ben bu sözlere inandım ve Boğazlıyan Kaymakamını kaçırmaktan vazgeçtim. Bu kararımı arkadaşlarıma da bildirdim. Boğazlıyan kaymakamı kaçırılmadı, fakat Sudi Bey'in sözleri doğru çıkmadı. Zavallı Kemal Bey idamdan kurtulamadı.

Ben de artık İstanbul'da fazla kalamazdım. Tevkif edilecek eşhas listesinde benim ismimin de yazılı olduğunu haber alınca doğru Bozüyük'teki ormanıma gittim. Vakti ile Teşkilât-ı Mahsusa'nın Nevrekop cephesine memur edilen Halil ile polis komiserliğinden mütekait Manastırlı Abdullah bu seyahatimde bana refakat ettiler.

Yanımda beş tüfekle iki sandık cephane bulunuyordu. Üç kişi ormanın içindeki Kozpınar Köyü'nde vaziyetin inkişafına kadar ikamete başladık. Bu köyde benim ciheti askeriyeye teslim edilmek üzere hazırlattığım baltalı askerler vardı. Bunları ormandan köye indirttim ve civarda toplattım.

O aralık bütün Bozüyük ormanları, bir çok eşkiyanın sığınağı olmuştu. Memleketin her tarafında baş gösteren şakavet o taraflarda azami haddi aşmış bulunuyordu. Kozpınar'da bulunduğum müddet zarfında bu eşkiyaya başkanlık edenlerden Çerkes Eşref'le tanıştım, ona nasihatlerde bulunarak yola getirmeye çalıştım. Bu Eşref sonradan bana dahalet etti. Kozpınar Köyü'nde iki hafta-

dan ziyade kalamadım. Atalet içinde geçen iki hafta fena halde içimi sıktı. Onun için İstanbul'a dönmeye karar verdim. Kozpınar'a geldiğimin onbeşinci günü, oradan hareketle yine İstanbul'a geldim. İstanbul'daki takibat ve tevkifat devam edip duruyordu. İki haftalık gaybubetim beni İstanbul zabıtasına unutturmamış olacak ki, yine takip edilmeye başlandım. Fakat, her nedense, tevkifim cihetine gidilmiyor, yalnız takibimle yetiniliyordu.

Bir gün evimde otururken kapı çalındı. Sabık İstanbul mebusu olan Ali Rıza Bey'in benimle konuşmak istediğini söylediler. Ali Rıza Bey'i salona aldım ve ne istediğini sordum. İstanbul mebusu dedi ki:

"Enver Paşa'nın eniştesi Halil Paşa ile İttihad ve Terakki genel merkezi azasından Küçük Talat Bey'in mevkuf olduklarını biliyorsunuz. Bunların tevkifhaneden kaçırılması için biz bazı çarelere başvurduk. Bu işte sizin de bize yardım etmenizi istiyoruz."

Ali Rıza Bey'e sordum:

"Benden ne gibi bir yardım bekliyorsunuz?"

"Onları geceleyin kaçıracağız. Sandalla Ahırkapı'dan Salacak iskelesine kaçıracağız. Oradan Çamlıca'ya götüreceğiz, daha doğrusu siz götüreceksiniz. Sizin Salacak iskelesinde hazır bulunmanızı ve Çamlıca'ya kadar refakat etmenizi istiyoruz."

"Bana tevdi etmek istediğiniz vazife kendilerine yalnız Salacak'tan Çamlıca'ya kadar refakat etmekten ibaret mi?""Hem öyle, hem de öyle değil. Tavşancıl'da çalışan Yahya Kaptan'ın da Çamlıca'da beklemesi lazım geliyor. Çünkü onları Çamlıca'dan Yahya Kaptan alıp Anadolu'ya geçirecek. Biz bundan evvel Halil Paşa ile Talat Bey'i kaçırmak için böyle bir girişimde bulunduk. Bu ilk girişimimizde Yahya Kaptan onları tayin edilen yerde

bekledi. Fakat Halil Paşa gelmedi. Bunun üzerine Yahya Kaptan kızıp gitti. Şimdi bir daha gelmek istemiyor. Yahya Kaptan sizin sözünüzden çıkmaz. Onun için işte size müracaat etmeye karar verdik. Halil Paşa ile Talat Bey'i kaçırmadan evvel Yahya Kaptan'dan muayyen gün ve saatte Çamlıca'da bulunacağına dair vaad almak vazifesi de size düşüyor."

Ali Rıza Bey'in bu teklifini kabul ettim. Ondan sonra gidip Yahya Kaptan'ı buldum. Beklenilen vazifeyi esirgememesini kendisinden istedim. Yahya biraz itiraz etmek istedi. Yalnız müşkül vazifeler için aranıldığını, sair zamanlarda hatırını bile soran olmadığını söyledi. Ondan sonra, benim talebim üzerine nihayet teklifi kabul etti. Ben de bir gece onun evinde misafir kaldıktan sonra İstanbul'a döndüm. Nihayet her şey hazırlandı. Yahya Kaptan'a hemen birisini yolladık ve son vaziyeti kendisine bildirdik. Kararımız üzerine Yahya yanına onbeş kişi alarak Çamlıca'ya geldi. Ben de çete arkadaşlarımdan ikisini Salacak'a gönderdim. Fakat, gerek Yahya gerekse iki arkadaşım bütün gece bekledikleri halde fariler zuhur etmediler.

Meğerse alınan son tertibatta bir değişiklik yapılmış, firarın ertesi geceye bırakılması tekarrür etmiş imiş. Bunu haber alınca tekrar Yahya Kaptan'a malumat verdirdim ve bulunduğu yerde beklemesini tenbih ettim.

Sonradan aldığıma habere göre Halil Paşa'nın mutlaka benim de Salacak'ta kendisine intizar etmemi istediğinden dolayı firar bir gün teehhüre uğramıştı. Fariler İstanbul'dan sandalla gelerek karaya çıktıktan sonra Çamlıca'ya sevk olunacaklardı. Bunun için ben de Salacak'a gittim. Orada bir araba tedarik ettik. Arabanın içine üç silah koydum, iki arkadaşımı da arabaya yerleştirdim. Bu vaziyette araba farileri beklemeye başladı.

Bu iş bittikten sonra Kadıköy'e gittim. Orada oturan kanun zabitlerinden Mülazım Rıza'yı buldum. Onu yanıma alarak Salacak'a döndüm. İkimiz de ceplerimize ikişer bomba ve birer rovelver koyduk. Gece yarısından itibaren kuytu bir yere çekilerek biz de bu vaziyette sandalı intizar etmeye başladık.

Bu tertibatı almadan evvel bir iş daha gördüm. Bana Hint ordusundan kaçmış bir Hintli müslüman subay teslim edilmişti. Bu subay da Anadolu'ya geçirilecekti. Buna fırsat zuhur edinceye kadar subayı arkadaşım Salih'in (Bilecik mebusu) Bağlarbaşı'ndaki evine saklamıştım. Şimdi, bu hazırlıklardan bilistifade Hintli subayı da Salih'in evinden alarak Çamlıca'da Yahya Kaptan'ın yanına gönderdim.

Halil Paşa ile Küçük Talat Bey'i beklemek için aldığımız tertibat tam ve mükemmel olmakla beraber, onlar gelinceye kadar yaşayacağımız anlar, geçireceğimiz intizar devresi bir çok tehlikelerle dolu idi. Bir kerre başımızın ucunda denilecek kadar yakın bir mesafede bulunan Selimiye Kışlası düşman kıtaları ile dolu idi. Kışla İngilizlerin işgali altında bulunuyordu. İngiliz devriyeleri o havalide muntazam dolaştıklarından bunların bizi görmesi ve yakayı ele vermemiz her dakika beklenilebilirdi. Kaçırılacak arkadaşların aradan saatler geçtiği halde henüz zuhur etmeleri vaziyetimizi büsbütün müşkilleştiriyordu.

Filhakika saat üçe geldiği halde ne bir sandal göründü, ne de bize İstanbul tarafından yeni bir haber geldi. Arkadaşlar kaçırıldı mı, yolda gelirken yakalandılar mı? Yoksa o akşam firar imkânı olmadı da başka bir geceye mi talik edildi?

Bunları düşünerek tereddüd ve endişe içinde ve her

an İngilizler tarafından yakalanmak tehlikesine maruz bir vaziyette saat üçe kadar bekledikten sonra yanımdaki arkadaşım Rıza'ya:

"Haydi Rıza, artık boşuna beklemeyelim. Sabah oluyor, ortalık aydınlanıyor, burada daha fazla barınamayız." dedim.

Rıza dahi beklemekten bir fayda hasıl olmayacağını anladığı için, teklifimi kabul etti. Salacak iskelesi civarından ayrılarak Kadıköy'üne doğru yürümeye başladık.

Fakati henüz yüz metre uzaklaşmışken bir sandalın uzaktan Salacak'a doğru gelmekte olduğunu gördüm. Bu sandalın, bizim saatlerden beri beklemekte olduğumuz sandal olması çok muhtemel bulunduğundan, derhal Salacak iskelesine döndük. Bu aralık sandal da Salacak'a yanaştı. Karaya ayak basanlar arasında Halil Paşa ile Talat Bey'i ve bir de beraber kaçan tevkifhane zabitini görerek sevindik.

Halil Paşa beni görünce memnuniyetinden boynuma sarıldı ve heyecan içinde titreyen sesiyle teşekkür etti. Ben kendisine:

"Paşa, dedim, musafaha ile geçiştirilecek vaktimiz yok. Sizi bekleyen arabaya binerek hemen buradan uzaklaşınız!"

Bunu söylerken iki firariyi hazır duran arabaya bindirdik. Araba aheste aheste Çamlıca'ya doğru yola koyuldu. Artık orada kendilerini karşılamak ve Tavşancıl'a götürmek vazifesi Yahya Kaptan'a terettüp ediyordu.

Yahya Kaptan bu işi başardı ve bütün İtilaf kuvvetlerinin teşkil ettiği kordon bir defa daha yarılarak Halil Paşa ile Küçük Talat Bey hapisten ve mahkûmiyetten kurtarıldılar

Bu teşebbüsü muvaffakiyetle sonuna erdirdikten sonra, ertesi günü İstanbul gazetelerinde çıkan heyecanlı haberleri okumak ne kadar zevkli oluyordu! Bütün İstanbul matbuatı ve İstanbul halkı "Halil Paşa ile Küçük Talat kaçtılar" hadisesi ile meşgul bulunuyordu. Her ne kadar İstanbul hükûmeti bir taraftan ve İtilaf orduları diğer taraftan her yere telgraflar ve emirler yağdırmışlarsa da firarileri bir daha ele geçirmek kabil olmamamıştı!

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİLLİ HAREKÂTA SÜRET-İ İŞTİRÂKİM

Artık günler geçtikçe benim de İstanbul'da kalma imkanım gittikçe azalıyordu. Hakkımdaki şüphe ve zanlar günden güne arttığından nihayet yakalanarak muhâkeme edilmek üzere tevkifhaneye atılmam muhakkak gibi bir şeydi. Onun için büsbütün Anadolu'ya geçerek Milli Harekâta iştirake hazırlanmam katiyen lazım geliyordu.

Bu hazırlıklarımı çarçabuk ikmal etmek zor olmadı. Bu hususta arkadaşlarımla anlaştıktan sonra 1920 senesi Nisanının sekizinci Perşembe günü, akşam Üsküdar'a geçtim. Oradan Çamlıca'ya çıktım. Çamlıca'da bir yanık ahır da hazır bulundurulan silah deposundan üç tüfekle bir sandık cephane aldım ve Çamlıcalı Hacı Arif Bey'e iltikat ettim. Hacı Arif Bey'le Kadıköy Belediye Reisi Nurullah Suphi Bey de Anadolu'ya geçmek üzere hazır bulunuyorlardı.

Bu suretle üç arkadaş muayyen noktada buluştuktan sonra Hacı Arif Bey'in arabasına bindik ve yola çıktık. Gündüzleri mümkün mertebe saklanmak ve geceleri yol almak sureti ile üç gün sonra geceleyin Gebze kazasının Çalı köyüne muvasalat ettik.

Ben Çalı Köyü'nde arkadaşlarımı bir eve yerleştirdikten sonra orada ki Kuva-yi Milliye kumandanlarını

aramaya gittim. Bu kumandanlar Rize Mebusu Rauf Kuşçubaşı'nın oğlu Eşref ve Mudanyalı Yüzbaşı Hacı Vasfi Beylerden ibaretti.

Bu kumandanlar içinde yalnız Rauf Bey'i iyi tanırdım. Vaziyeti onunla uzun uzadıya konuştum. Ne kadar kuvvetleri olduğunu sordum. Rauf Bey:

"Teşkilâtımız çok kuvvetlidir ve günden güne artmaktadır." cevabını verdi.

Ben bunun doğru olup olmadığını kontrol edecek vaziyette değildim. Çünki Çalı Köyü'ne henüz vasıl olmuştum. Bununla beraber, Rauf Bey'in yanına girdiğim zaman fırka kumandanı Miralay Mahmud Bey'le yapmakta olduğu telefon konuşmasından Eşref'in pek yüksekten atıp tutmakta olduğunu anlamakta güçlük çekmedim.

Miralay Mahmud Bey o gün Eskişehir'den Adapazarı'na gelmişti ve Eşref'ten o taraftaki vaziyeti telefonla öğrenmeye çalışıyordu. Mahmud Bey Düzce üzerine yürümek istediğinden bu yürüyüş esnasında kan dökülmesini arzu etmiyordu.

Eşref'le Mahmud Bey arasında cereyan eden bu konuşmadan ben kendi hesabıma hiç memnun kalmadım. Eşref'in mübalağalı sözlerine karışmadığım gibi telefon görüşmesine de iştirak etmedim. Pek yorgun olduğumdan gidip erkenden yattım.

Ertesi sabah odamdan çıktığım zaman Rauf yanıma geldi ve dedi ki:

"İbrahim Bey, madem ki siz de artık Kuva-yi Milliye'ye iştirak ettiniz, geliniz mesaimizi tevhit edelim, birlikte çalışalım."

Rauf'un bu teklifine şöyle bir cevap verdim:

"İştiraki kabul etmeden evvel ne kadar kuvvetiniz olduğunu bilmem lazım. Yalnız, bana hayali kuvvetinizin miktarını değil, hakiki kuvvetinizin miktarını bildiriniz!"

İfademdeki katiyyet Rauf'a tesir etmiş olacak ki, bana hakiki kuvvetlerinin 60 kişiden ibaret olduğunu ve bunların da Adapazarı hapishanesinden çıkarılmış bir takım serserilerden mürekkep bulunduğunu itirafa mecbur kaldı.

Bununla beraber, Rauf bu kuvvetlerin az zamanda artacağını kuvvetle ümit ediyor ve diyordu ki: "Geyve taraflarında altı-yedi bin kişi ve Akçeşehirde de bir o kadar daha toplayabileceğiz. Bu mıntıkalarda lazım gelen teşkilâtımızı ikmal ettik."

Rauf'un bu mübalağalı laflarına hiç ehemmiyet vermedim. Kendileri ile birlikte çalışmam hakkındaki tekliflerine cevap olmak üzere dedim ki:

"Bu hususta bir karar vermeden evvel bir kere Ankara'da Mustafa Kemal Paşa ile konuşayım da kendilerinden ne emir alırsak ona göre hareket ederiz."

Rauf bu teklifime razı oldu. Beraberce Adapazarı'na gitmeye ve oradan Ankara ile haberleşmeye karar verdik. Hacı Arif ve Nurullah Beyler benden ayrıldılar. Biz Nisanın on üçünde oradan hareket ettik. Kafilemiz Rauf, Eşref, Hacı Vasfi, ben ve 60 neferden ibaretti. Bana semerli bir hayvan verildi, ona bindim.

Daha Çalı Köyü'nden Adapazarı'na giderken ortada hiç bir teşkilat bulunmadığına kanaat getirdim. Çünkü, bahsettiğim üç kişi, hiç olmazsa kendi aralarında bir teşkilat yapmış olsa idiler, bizi takip eden 60 nefere kimin kumanda edeceği belli olurdu. Halbuki böyle bir kumanda yoktu. Herkes istediği gibi hareket ediyordu.

Bu suretle, yani gayrimuntazam ve programsız bir yürüyüşle bütün gün mesafe aldıktan sonra bir köye vasıl olduk ve geceyi orada geçirdik. Yolda giderken hep yapacağımız işlerden bahsettik. Rauf'la Eşref beni kandırmaya çalıştılar. Dediler ki:

"İbrahim Bey, Mustafa Kemal Paşa ile yapacağın muhabereden ne netice çıkarsa çıksın, sen her halukârda bizimle beraber kal, çünkü hep bir arada olursak çok başarılı oluruz. Toplayacağımız kuvvetlerin büyük bir kısmını senin emrine veririz. Bu suretle beş bin kişiye kumanda etmiş olursun.

"Ben onların bu sözlerine:

"Evvela toplayacığınız kuvvetleri göreyim de ondan sonra karar veririz." cevabını tekrar ediyordum.

Böylece konuşarak iki gün gittikten sonra Nisanın onbeşinci günü Kandıra'ya vasıl olduk. Burada Eşref derhal bizden ayrıldı ve telgrafhaneye koşarak Ankara'da Mustafa Kemal Paşa ile muhabere etti. Benim de Kuva-yi Milliye'ye iltihak ettiğimi paşa hazretlerine bildirdi. Bunun üzerine paşa hazretleri beni telgraf başına çağırdı ve kendisine iltihak ettiğimden dolayı memnuniyet beyan ettikten sonra:

"Şimdi bulunduğun müfrezede kal ve onu idare edenlerle berbaber çalış!" emrini verdi.

Ben vaziyeti paşa hazretlerine olduğu gibi anlatmayı bir vazife bildim ve gördüğüm şeyleri bildirdim:

"Müsaade ederseniz Ankara'ya kadar geleyim de orada daha esasla bir surette konuşalım" dedim.

Mustafa Kemal Paşa bu sözlerime şu suretle mukabelede bulundular:

"Söyleyeceğin şeyleri bana şimdi telgrafla anlat ve

vakit kaybetmeden Eşref'le teşrik-i mesai et. Şimdi Ankara'ya kadar gelmenin zamanı değil!"

Paşa Hazretlerinin bu emirlerine itaat etmekten başka bir şey yapamazdım. Onun için telgrafhaneden avdette Eşref ile Rauf'a, beraber çalışmak için paşadan emir aldığımı bildirdim.

Aradan iki saat geçtikten sonra tekrar makine başına çağırıldığım bildirildi. Derhal telgrafhaneye koştum.

"Mustafa Kemal Paşa Hazretleri sizinle konuşmak istiyorlar." haberini aldım. Paşaya makine başında olduğumu ve emirlerini beklediğimi bildirdim. Dediler ki:

"İbrahim, Düzce'nin isyan ettiğini haber alıyoruz. Kazayı işgal eden asiler şimdi Bolu üzerine yürüyorlar. Siz hemen oradan hareket ediniz ve mutlaka Bolu Boğazı'nı tutmaya çalışınız!"

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinden bu emri alınca mevcudumuz olan 60 kişi ile emrin nasıl yerine getirilebileceğini düşüne düşüne arkadaşların yanına döndüm. Aldığım emri onlara da bildirerek dedim ki:

"Siz bana on, onbeşbin kişi toplayabileceğinizi söylüyordunuz. Bu sözünüzü yerine getirmek zamanı geldi. Toplayacağınız bu kuvvetin iki üç bin kişisini derhal emrime veriniz ki Bolu Boğazı'nı tutmak üzere hemen yola çıkalım!"

Ankara'dan aldığım emre istinaden vaki olan bu kat'i talebin karşısında arkadaşlar bocaladılar:

"Biraz müsaade et de adamlarımıza müracaat edelim. Neticeyi sana bildiririz." dediler.

Bunu söyledikten sonra telgrafhaneye koştular, öteye beriye telgraflar yağdırmaya başladılar. Fakat, bu telgraf muhaberelerinden matlup olan netice çıkmadı.

Aradan bir kaç saat geçmeden Eşref'le Rauf geldiler ve Karasu boyunda Binbaşı İbrahim Bey namında bir zabitin kumandasında kırk kişilik bir kuvvet mevcut olduğunu ve bundan başka hiç bir kuvvet tedariki mümkün olmayacağını anlattılar.

Aldığım bu cevaba tabi fena halde kızdım. Kendilerine:

"Şimdi ne yapacağız? Mustafa Kemal Paşa'nın emrini nasıl yerine getireceğiz? Bolu'ya doğru yürümekte olan asileri hangi kuvvetle tevkife çalışacağız?" diye sorunca ikisi de omuzlarını kaldırmakla iktifa ettiler.

Bu tavır onların tam aczini ifade ediyordu.

Milli kuvvetlere iltihak eden bu arkadaşlar, tam altı aydan beri bu havalide güya teşkilatla meşgul idiler. Bu altı ay zarfında demek ki hiçbir iş görmeye muvaffak olamamışlardı. Onlar yarım sene zarfında bir şey yapamadıktan sonra ben bir anda ne yapabilirdim? Onların tesis ettiklerini iddia ettikleri münasebetlere vakıf olmadığım gibi üzerinde hareket ettiğimiz arazinin de yabancısı idim. Binaenaleyh, arkadaşlar ne derlerse, velev muvakkat bir zaman için de olsa onu kabule mecburdum.

Bununla beraber, derhal bir karar vermek lazımdı. Dört arkadaş oturup müzakere ettik. Netice de Düzce'nin alt tarafından geçerek Bolu Boğazı'na gitmeye karar verdik.

Ben hemen telgrafhane'ye gittim ve bu kararımızı Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine bildirdim. Paşa da muvafık buldu.

Fakat, ben telgrafhanede iken arkadaşlar Bolu Boğazı'na gitmekten vazgeçmişlerdi. Fikirlerini neden tedbil ettiklerini bana da anlattılar. Dediler ki:

"Mevcudumuzla yola çıkmakla hiç bir mana yok. 60 kişi ile bir iş göremeyiz. Onun için evvela Kefken'e gidelim. Oradan kayıklarla Akçeşehir'e geçelim. Akçeşehir'deki kuvvetlerimizi toplayalım. Ondan sonra bu kuvvetlerle boğaza yürüyelim."

Kendilerine şu cevabı verdim.

"Yaptığınız teşkilatın yabancısı olduğumdan şimdilik ne derseniz onu kabule mecburum. Mademki Akçeşehir'de kuvvetleriniz olduğunu iddia ediyorsunuz, o halde evvela oraya giderek kuvvetlerimizi toplarız. Yalnız, müsaade ediniz de Paşa Hazretlerini bu yeni vaziyetten haberdar edeyim."

Bunu söyledikten sonra tekrar telgrafhaneye giderek durumu Ankara'ya bildirdim. Fakat, geri gelince arkadaşların üçüncü defa olarak fikirlerini değiştirmiş olduklarını görerek hayrete düştüm..

Onlar, ihtimal ki Akçeşehir'de kuvvet toplayamayacaklarını anladıklarından o tarafa gitmekten vazgeçmişlerdi. Bu sefer diyorlardı ki:

"Adapazarı'ndan Geyve'ye gidelim. Orada Değirmendere'den beş altı bin kişi toplamak mümkün olacaktır. Ondan sonra, Geyve-Göynük tarikiyle Bolu'ya doğru yollanırız."

"Üç defadır fikir değiştirdiğimiz için, Mustafa Kemal Paşa'ya karşı çok mahçup düşeceğiz.. Ankara'da bizim hiçbir şey beceremeyeceğimiz kanaati hasıl olacak. İkinci kararımızda sebat edelim."

Eşref'le Rauf, bu sözümü dinlemediler, üçüncü kararlarında ısrar ettiler. Başka türlü hareket edilmesinin mümkün olamayacağını anlattılar. Bir çeyrek saat zarfında üç defa istikamet değiştiren bu arkadaşlarla teşrik-i mesai etmenin pek zor olacağını artık kat'iyyetle anla-

dım. Fakat, vaziyetin muhafazası lazım gelçiğini de biliyordum. Ankara'dan aldığım emir üzerine arkadaşlarımdan ayrılamazdım. Bununla beraber, Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine artık ne diyeceğimi de şaşırmıştım. Nihayet, keyfiyetin mufassalan bildirilmesi muvafık olacağı kanaatine vardım.

Üçüncü defa telgrafhaneye gittim. Mustafa Kemal Paşa'ya arkadaşlarımın Geyve-Göynük tarikiyle Bolu'ya gitmek istediklerini ve bunu neden dolayı böyle yapmak istediklerini bütün tafsilatıyla anlattım.

Paşa hazretleri:

"Bir an evvel yola çıkınız da hangi istikametten giderseniz gidiniz. Yalnız Bolu'yu kurtarınız, işte bu kadar!" cevabını verdiler.

Bu konuşmadan sonra ben idareyi ele almaya karar verdim. Çünkü herşeyden evvel maiyyetimizdeki efrada biraz çeki düzen vermek lazım geliyordu. Arkadaşlar o zamana kadar bu bir avuç efradın kılığına kıyafetine bile ehemmiyet vermemişlerdi. Hepsi aç ve çıplaktı.

Efradı giydirmek ve doyurmak paraya mütevakkıf olduğundan Kuva-yı Milliye mühürünü alarak Kandıra Ziraat Bankası'na gittim. O mührü basarak bankadan iki bin lira aldım. Bu para ile efrada çarık, çamaşır ve tütün dağıttım. Bu suretle, teşkilatımızın ilk esasını teşkil eden 60 neferi işe yarar bir hale soktum.

Bu aralık Bulgar Sadık da 16 kişilik maiyyet ile gelip bize iltihak etti. Baba Sadık namıyle yad edilen bu cesur çete reisi Şile taraflarında yapmakta olduğu teşkilat vazifesine nihayet vererek, 16 arkadaş ile Anadolu'ya geçmişti. Bundan başka beraberinde 32 araba da cephane vardı. Cesur çeteci bu cephaneyi Maltepe'deki atış mektebinden gizlice kaçırmış ve yanına almıştı. Sadık bütün

harekâtı milliye esnasında hiç yanımdan ayrılmadı ve daima cesurane harbetti.

Efradın techizatı ikmal edildikten ve Sadık'ın iltihakile oldukça kuvvetlendikten sonra işlerimiz bir parça yoluna girdi. Nihayet, Nisanın onaltıncı günü Kadıra'dan hareket edebildik. Geceyi yolda bir köyde geçirdik ve 18 Nisan sabahı Adapazarı'na vasıl olduk.

Adapazarı'ndaki halkın tavır ve hareketini bilmiyorduk. Onun için ihtiyatlı hareket etmek lazımdı. Eşref 76 kişiden ibaret olan kuvvetimizin bir kısmı ile istasyon mıntıkasını işgal etti. Ben de bu esnada silahlarımızı ve cephanelerimizi istasyonda vagonlara yüklemekle meşgul oldum. Artık yolumuza, Arifiye'ye kadar devam edebilirdik.

Sevkiyat işleri tamam olduktan sonra bizim küçük kuvvet Adapazarı'ndan Arifiye'ye kadar hareket etti. Arifiye'den de ayın ondokuzunda Geyve'ye vasıl olduk.

Şimdi, arkadaşların vaadettikleri veçhile burada kuvvet toplayacaktık. Geyve'ye gelince, bu ciheti, onlara hemen hatırlatmaktan geri durmadım. Bunun üzerine Rauf:

"Ben Değirmendere taraflarına gideyim de oradaki kuvvetleri toplayayım." dedi. Ben bu gidişten müsbet bir netice beklememekle beraber, mesuliyeti tamami ile onlara yüklemek için sesimi çıkarmadım. Rauf, mevcut kuvvetlerimizden onaltı kişi ayırarak yanına alıp Değirmendere'ye hareket etti.

Biz Geyve'ye vasıl olduğumuz zaman orada ki alay kumandanı Eşref'i yanına çağırttı. Yarım saat sonra ben de kumandanın yanına gittim. Kapının önünde Eşref'e rast geldim. Eşref beni bu tarafa çekerek dedi ki:

"Alay kumandanı bize bir vazife tevdi etmek istiyor.

Miralay Mahmud Bey'in kuvvetleri Adapazarı ile Düzce arasında asilerle müsademeye tutuşmuş. Alay kumandanı Mahmud Bey'e yardım etmek istiyor, diyor ki: "Siz ya ona yardıma şitap ediniz ve yahut bunu yapamazsanız Geyve boğazını siz muhafaza ediniz de ben orada bulunan taburu Mahmud Bey'e göndereyim. Kumandan bu teklifini şimdi sana da tekrar edecek. Rica ederim, sen ikinci şıkkı kabul et de biz burada Geyve'de kalalım."

Eşref'in bu sözlerine cevaben:

"Bakalım, dedim, bir kere de ben alay kumandanı ile konuşayım, ondan sonra düşünürüz."

Alay kumandanı bana da aynı teklifi tekrar etti. Bunun üzerine dedim ki:

"Arkadaşlarımızdan Rauf, kuvvet toplamak üzere on altı kişi ile Değirmendere'ye hareket ettiği için maiyetimizde ancak 60 nefer var. Ben bunların hiç birisini layıki ile tanımıyorum. Hem de bu kadar az bir kuvvetle Mahmud Bey'in yardımına şitap etmekten hiçbir fayda hasıl olmaz. Herhalde, ben kendi hesabıma, tanımadığım kimselerle mühim bir iş görebileceğimi zannetmiyorum. Onun için biz burada Geyve Boğazı'nı muhafaza edelim de, siz oradaki taburu Miralay Mahmud Bey'e gönderiniz."

Alay kumandanı bu teklifimi çok muvafık buldu. Aramızda hasıl olan mutabakat üzerine yanıma 30 kişi alarak geceleyin Geyve Boğazı'na gittim. Oradaki tabur yerini benden evvel terk ile Adapazarı'na hareket etmişti. Fakat, ben kuvvetimi boğaza tamamen yerleştirmeye vakit bulmadan, giden tabur geri geldi. Çünkü alınan bir haber de Miralay Mahmud Bey'in hilafetçi asiler tarafından şehit edildiği ve bunun üzerine maiyetinin kâmilen dağıldığı bildirilmişti. Tabi bu feci vaziyet karşısında ya-

pılacak bir iş kalmadığından giden tabur eski yerine dönmeye mecbur olmuştu.

Miralay Mahmut Bey Anzavur'un akrabasından olmak itibariyle Çerkesti. Vak'a şu suretle cereyan etmişti:

Mahmud Bey Hendek'e giderken yolda asi Çerkeslere rastlamıştı. Yanındaki kuvvetle derhal bu hainlere hücum ederek çatışmaya tutuşacağı ve onları dağıtacağı yerde Çerkeslerle anlaşmak tarafını iltizam etmişti. İhtimal ki nasihat ederek onları yola getireceğini ümit ediyordu.

O, bu ümitle dar bir boğazda asilerle ayakta müzakereye başlamıştı. Onlara, hainane fikirlerinden vazgeçmelerini, hareketleri ile padişaha değil, vatanın düşmanlarına yardım etmekte olduklarını anlatmaya çalışmıştı. Çerkesler ise Miralay Mahmud Bey'in bu sözlerine hiç ehemmiyet vermemişler, onu kendi taraflarına çekmek istemişlerdi.

Mahmud Bey, bu müzakereye girişmeden evvel maatteessüf hiç bir tedbir almamış, müzakere fena bir netice verecek olursa ne yapacağını evvelinden düşünmemişti. Hatta, yalnız kendisi değil, maiyeti de bir araya toplanmış olduğu halde müzakereyi takip ediyorlarmış.

Müzakere bu vaziyette devam ederken, münakaşa bir aralık o kadar artmıştı ki Mahmud Bey'le maiyyeti, etraflarının asi Çerkesler tarafından sarılmış olduğunu anlayamamışlardı. Anladıkları zaman ise artık iş işten geçmiş oluyordu. Çünkü o esnada patlayan birkaç el silah, asi rovelverlerinden çıkan bir iki kurşun Mahmud Bey'i, erkan-ı harbini ve yaverini şehit etmişti.

Bundan sonra, kumandasız kalan kuvveti o kargaşalıktan bilistifade esir etmek, asi Çerkesler için zor olmamıştı. Evvela zabitlerimiz ele geçirilmiş ve birer birer on-

lar da şehit edilmiş veya soyulmuş, ondan sonra efrat da silahları ellerinden alınarak dağıtılmıştı. Zavallı Mahmud Bey, mevcut kuvveti ile asileri bir anda dağıtabilecek bir vaziyette iken, kendi Çerkesliğine güvenerek onları ikna etmeye kalkışmak ümidine kurban gitmişti.

Bu hadise üzerine Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretleri de Bolu Boğazı'na geldi. Lazım gelen tahkikatı yaptıktan sonra paşa ile beraber Geyve'ye avdet ettik. Ertesi günü Fevzi Paşa Hazretleri Geyve'den Ankara'ya hareket etti.

Mahmud Bey'e yardıma giden taburun geri gelmesi üzerine, ben de Boğaz'daki adamlarımı Geyve'ye çektim. Bu yürüyüş bila-hadise devam ederken, bir aralık dağın sırtlarından silah sesleri işittim. Buna hiçbir mana veremedim; çünkü civarda ne asi kuvvetler, ne de Kuva-yi Milliye kıt'aları vardı.

Ancak Geyve'ye vasıl olduktan sonra meselenin mahiyeti anlaşıldı. Eşref, Geyve'de bıraktığı 30 neferle beraber kaçmaya hazırlanıyordu. Hatta istasyondaki drezine onları bekliyordu. Hepsi harekete hazır bir halde idi.

Ben hemen tahkikata başladım. Neticede anladım ki, 30 kişi ile Geyve Boğazı'na hareketimden sonra Geyve'de kalan arkadaşlar, kuvvet toplamak maksadı ile civarda ki köylülere silah ve cephane tevzi etmişlerdi. Kuva-yi Milliye'ye iltihakı hatırlarından bile geçirmeyen bu köylüler, silahları ve cephaneyi alarak birer birer kaçmışlar ve yolda giderken silah atmak sureti ile nümayiş yapmışlardı. Meğerse dağ sırtlarından geldiğini işittiğim silah sesleri bu nümayişlerden ileri geliyormuş.

Ben bir taraftan tahkikatla meşgul olarak bu hakikatı meydana çıkarırken, diğer taraftan da Eşref'in kaçmasına mani oldum. Drezineyi geri çevirttim. Kalan silahla-

rı, mitralyözleri ve cephaneyi alay kumandanına teslim ettim. Kendi kuvvetlerimiz için yalnız iki mitralyözle, bir bomba topu ve kâfi miktarda cephane alıkoydum. Bundan başka maiyetimizdeki efradın kıyafetini de düzeltim; onlara elbise ve ayakkabı aldım.

Ben bu işlerle meşgulken Rauf, 23 Nisanda Geyve'ye geri geldi. Biz kendisinden kuvvet bekliyorduk. Halbuki o bizden 16 kişi alıp gittiği halde, efrat toplamak şöyle dursun, yalnız 6 kişi ile döndü.

Kendisine:

"Hani ya efrat toplayacaktın, nerede?" diye sorunca:

"Topluyamadım!" cevabını verdi.

"Ya beraberinde götürdüğün 16 kişinin 10'u ne oldu?" sualine karşı da:

"Yolda giderken kaçmışlar, eski meslekleri olan şekavete sapmışlar." cevabını verdi.

Rauf'un eli boş, hatta gittiğinden daha hafif gelmesi üzerine arkadaşların bir iş beceremiyeceklerine katiyyen kanaat getirdim. Onun için bundan böyle kendi kendime hareket etmeye karar verdim.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İSYAN MINTIKALARINDA MÜSADEMELERİM

Bu aralık Taraklı'nın "Şeriatçi" namını takınan asiler tarafından işgal edildiği haber verildi. Hemen yanıma Mudanyalı Hacı Vasfi'yi, ihtiyat zabitlerinden mitralyöz mülazımı İbrahim'i ve 45 nefer alarak Geyve'den Taraklı'ya hareket ettim. Mitralyözle, bomba topunu ve cephaneyi bir arabaya yüklettim. Ben de Hacı Vasfi ile ikinci bir arabaya bindim, yola koyulduk.

Kafile dört saat yürüdükten sonra önümüze bir tepe çıktı. Bu tepeyi aşmak icab ediyordu. Ortalık iyice kararmıştı. İçinde bulunduğumuz araba tepeyi tırmanırken, efrat arasında bulunan Mahmud Çavuş isminde birisi mırıldanmaya başladı. Hatta:

"Bu nasıl Bolşeviklik? Kumandan arabada gidiyor, efrat ise yaya yürüyor!" diye de bağırdı. Ondan sonra efrada hitap ederek:

"Arkadaşlar, dedi, oturunuz. Daha ileri gitmiyelim!" sözlerini ilave etti. Bolşevikliği kendi kafasına göre tefsire kalkışan ve maiyyetimizi isyana teşvik eden bu Mahmud Çavuş'u nasıl bir muameleye tabi tutabileceğimi düşündüm. Vaziyetimi tahlil ettim.

Maiyyetimdeki efrada henüz tamamen hakim olmadığım aklıma geldi. O anda istinad edecek bir kuvvet göremedim. Memleket içinde hüküm süren hercümercin

doğurduğu türlü türlü düşüncelerin hesaba katılması lazım geleceğine kanaat getirdim. Herhalde "Mahmud Çavuş'un terbiyesini vermek için sabaha kadar beklemek daha muvafık olacak", dedim. Efradı daha ziyade ileri gitmeye mütemayil görmeyince ve herkesin bulunduğu yerde oturduğunu teşhis edince:

"Ortalık karardı. İleri gitmeye imkan yok. Geceyi burada geçirelim!" emrini verdim.

Ertesi sabah ortalık ağarınca Mahmud Çavuş'un on altı arkadaşı ile firar etmiş olduğunu öğrendik. Yanımızda yalnız 29 kişi kalmış oluyordu.

Ben yine bu kuvvetle yoluma devam ettim. Sabahleyin saat sekizde Taraklı'ya vasıl oldum. Derhal kasabayı kuşattıktan sonra içeriye girdim. Şeriatçılardan eser yoktu. Yaptığım tahkikat neticesinde asi reislerinden Köse ve Hacı Emin'in yanlarında üç asi Çerkes olduğu halde Göynük'ten Taraklı'ya geldiklerini, halkı bir araya toplayarak padişaha sadık kalacaklarına dair herkese yemin ettirdiklerini, bunun üzerine dualar okuduklarını ve bu merasimin ifasını müteakip yine Göynük'e avdet ettiklerini öğrendim.

Binaenaleyh, Taraklılılar hangi tarafa inanacaklarını, kimin tarafını tutacaklarını bilemiyorlardı. Bir taraftan şeriat kelimesini siper edinerek vatana ihanet eden asilerden korktukları için, onlarla beraber harekete mecbur olduklarını zannediyorlar, diğer taraftan ise Kuva-yi Milliye'ye yardıma meyyal bulunuyorlardı. Onun için 26 Nisan gününü Taraklı'da halkı tenvir ile geçirdim. Kasabanın ileri gelenlerine nasihatler ettim, herkes memnun oldu.

O gece Taraklı'da yattım. Ertesi sabah henüz uykudan uyanmışken, maiyyetimdeki efrattan birisi telaş için-

de yanıma gelerek:

"İbrahim Bey, ne duruyorsunuz? Asiler tarafından kuşatılıyoruz!" diye bağırdı.

Ben bu telaş ve endişeye o kadar ehemmiyet vermedim. Çünkü, her zaman olduğu gibi, o gece de yatmadan önce emniyet tertibatı almıştım. Eğer asiler bizi sarmak istiyorlarsa, önce bu emniyet tertibatı ile çarpışmaları lazımdı.

Bununla beraber, hiç vakit kaybetmeden düşmanlarla müsademeye girişmek ve onları püskürtmek lazımdı. Onun için derhal lazım gelen emirleri verdim. Bulgar Sadık'ı kuzeye, yüzbaşı Vasfi'yi doğuya gönderdim. Ben de bir mitralyöz alarak tepeye çıktım ve oradan müsademeye iştirak ettim.

Bizi kuşatarak esir etmek isteyen asi "şeriatçılar" takriben 300 kişi idi. Ben de yanımdaki mitralyözden layıkıyle istifade edemiyordum. Çünkü, mitralyöz zabiti olan İbrahim, mitralyöz bölüğünde pek az zaman bulunmuştu. Bundan başka talim görmüş mitralyöz efradı da yoktu.

Bu vaziyyette sabahleyin başlayan müsademe bilafasıla onbir saat kadar devam etti. Bizim muhtelif istikametlerden mukabelede bulunmamız cahil asileri şaşırttı. Ortalık kararmak üzere iken, mütecavizler maktul, yaralı ve esir olarak 42 zayiat verdikten sonra perişan bir halde dağıldılar. Müsademe esnasında Hacı Vasfi ile Bulgar Sadık Bey büyük bir cesaret eseri gösterdiler.

Maiyyetimdeki 29 kişi ile 300 kadar asiye karşı mukavemet etmek pek tehlikeli bir işti. Vaziyetimizin vehametini tamamiyle müdriktim. Onun için bir aralık Taraklı telgrafhanesinden Geyve'de bulunan Fuat Paşa'ya ve erkân-ı harbi Saffet Bey'e telgraf çekerek içinde bulun-

duğumuz mühlik vaziyeti kendilerine bildirdim. Fuat Paşa'dan gelen cevapta:

"Yaverim mülazım İbrahim'le size yardımcı kuvvet gönderilmiştir. Bu kuvvet gelinceye kadar mukavemet ediniz." deniliyordu.

Yardımcı kuvvet denilen şey 18 neferden ibaretti. Mamafih, zayif olmakla beraber yine işimize yaradı. Fakat, o kuvveti bütün gün beklediğimiz halde hiçbir kimse zuhur etmedi. Biz asileri püskürttükten ve geceyi Taraklı'da sükûnet içinde geçirdikten sonra Fuat Paşa'nın gönderdiği 18 kişi, Nisanın 28'inde, yani müsademenin ertesi günü, Taraklı'ya muvasalat etti.

Bu 18 kişiye kumanda eden Mülazım İbrahim'den niçin geç kaldıklarını sorduğum zaman şu cevabı aldım:

"Yolda gelirken efradın ayakları şişti. Hepsi yürüyemez bir hale geldi. Onun için, geceyi Taraklı'ya 4 saat uzakta bir köyde geçirmek zarureti hasıl oldu."

Benim Taraklı'da bulunduğum günler zarfında Bolu'da gayet feci bir hadise zuhur etti. Miralay Mahmud Bey'in acıklı akıbetine benzeyen bu hadise şu suretle cereyan etmişti:

Miralay Arif Bey isminde bir zabit, Afyon taraflarında toplayabildiği beşyüz kadar atlı, bir mitralyöz bölüğüyle Bolu havalisinde dolaşıyor ve oradaki asileri te'dibe çalışıyordu. Arif Bey bir gün Bolu'yu ellerine geçiren asilerle (Düzceliler) müsademe etmiş ve Bolu'yu onlardan geri almaya muvaffak olmuştu. Ondan sonra Arif Bey kendi kuvvetleriyle Bolu'ya yerleşmişti.

Fakat, Arif Bey de Mahmut Bey gibi ihtiyatsız hareket ettiğinden ve emniyet tertibatı almadığından, bir gün ansızın asilerin hücumuna maruz kalmıştı. Her ne kadar zabitan ve erfat derhal mukavemete koyulmuşlarsa da,

bu ani hücum karşısında pek çok telefat vermişlerdi. Arif Bey kendisini pek güçlükle kurtarabilmiş ve Bolu'dan kaçmıştı.

Fakat, Arif Bey'in kaçması ve maiyetinin telefat vermesi ile iş bitmiş olmuyordu. Hadisenin asıl feci kısmı bundan sonra başlıyordu. Asilerin ani hücumunda Bolu'nun mektep binası dahilinde bir bölük mitralyöz askeri bulunuyordu. Bu bölük, asiler tarafından kaamilen kuşatılmıştı. Bina dahilindeki efrat kurtulmanın imkansız olduğunu görünce sonuna kadar mukavemete karar vermiş ve hakikaten son kurşununu yakıncaya kadar teslim olmamıştı.

Bölüğün gösterdiği bu cesaret ve şecaat karşısında büsbütün insanlıktan çıkan asiler nihayet esir ettikleri bölük zabitini, boynuna bir ip bağlıyarak sürükliye sürükliye çarşıda dolaştırmak suretiyle şehit etmişler ve efradı da birer koyun keser gibi boğazlamışlardı. Mektep binası dahilinde akıttıkları kan o kadar fazla idi ki, kanlar bina duvarından sızarak dışarıya kadar vurmuştu.

Eşref tekrar bize iltihak ettikten ve yardıma gelen Mülazım İbrahim geri döndükten sonra ben de 1 Mayısta, öğleden sonra saat dörtte, Taraklı'dan Göynük'e hareket ettim. Fasılasız uzun bir yürüyüşten sonra geceleyin saat on bir de Göynük boğazına vasıl oldum. Boğaz, Göynüklü bir kaç kişi ile kırk kadar Çerkes tarafından tutulmuştu. Bunları boğazdan defetmek için derhal müsademeye girişttim. Az zaman zarfında mühim noktaları işaret ettim.

Ateş başlar başlamaz garip bir vaziyetle karşılaştım. Bizim Kuşçubaşı'nın Eşref müsademe mahallinden tabana kuvvet kaçmaya teşebbüs etti. Kaçarken neferlerimden birini de ayağından yaraladı. Zavallı adamın yara-

sından akan kanı durduramadık, nefer öldü. Eşref bu suretle hem kaçmaya başlamış, hem de kendi ayıbını örtmek için bir adamın kanına girmiş oluyordu. Eşref'i çağırırken:

"Neden bu zavallıyı vurdun?" diye sordum.

Eşref bu sualime:

"Kaçıyordu da onun için vurmaya mecbur oldum!" cevabını vermekten utanmadı.

"Herhalde sen ondan fazla kaçmış olacaksın ki müsademeden bu kadar uzak bir yerde bu cinayeti işlemişsin!" diye yüzüne bağırdım.

Müsademe esnasında bu işle fazla uğraşmaya vakit ve imkan yoktu. Ben biran evvel kasabaya girmeye gayret ediyordum Göynük Boğazı pek sarp ve uzun olduğundan, yanıma 17 nefer alarak, arka tarafdan dolaşıp, kasabaya girmeye karar verdim. Geride kalan kuvvetin kumandasını Hacı Vasfi'ye bıraktım.

Giderken, yolda 16 asker firarisine rast geldim. Bunları da yanıma alarak Göynük'e girdim. Göynük'teki asiler hükumet memurlarını ve telgrafçıyı hapse tıkmışlardı. Ve ben kasabaya girmeden bir saat evvel kaçıp gitmişlerdi. Asilerin elebaşıları, Taraklı'da olduğu gibi, Göynük'te de yine Köse ve Hacı Emin idiler.

Ben Göynük'e girdiğim zaman boğazda bıraktığım kuvvetlerim de müsademeyi bitirmişlerdi. Bunlar da gönderdiğim emir üzerine, biraz sonra Hacı Vafi'nin kumandasında Göynük'e geldiler. Ben bu aralık telgrafhanede tahkikatla meşguldüm. Asiler tarafından çekilip Köse'nin ve Hacı Emin'in imzalarını taşıyan bazı telgraflarda deniliyordu ki:

"Padişaha ve İstanbul Hükumeti'ne karşı isyan eden

Bolşevikler Taraklı'yı işgal ettiler. Şimdi Göynük te onların ellerine geçecektir. Bunlara karşı mukavemet etmek için bize Düzce'den derhal kırk atlı gönderiniz. Bunların tekmil iaşe ve sair masrafları bize ait olacaktır. Bu kırk atlıdan başka yardımcı kuvvetler de gelecektir."

Yukardaki telgraf hülasalarından anlaşılacağı veçhile asilerin yardımcı kuvvetleri yetişmeden Göynük'ü işgale muvaffak olmuştum.

Ben bu tahkikatle meşgul iken Eşref'in ahval ve harekâtını nazarımdan uzak bulundurmuyordum. Çünkü onun icraatı hiç hoşuma gitmiyordu. Eşref firarı asilere ait ne kadar para ve nakli kabil eşya varsa hepsini kendi nam ve hesabına zaptetmişti. Bu suretle eline külliyetli para geçtikten başka, binlerce kilo afyonu da Eskişehir'e göndermişti.

Ben onun bu haline uzun müddet tahammül edemedim. Ankara'ya bir telgraf çekerek Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Eşref'in hem korkak ve çapulcu bir adam olduğunu, hem de bir neferimi nafile öldürdüğünü, Göynek'te zaptettiği afyonları kendi hesabına Eskişehir'e naklettirdiğini, üzerinde bulunan paraların Kuva-yi Milliye için istirdadı lazım geldiğini bildirdim.

Bu telgrafıma gelen cevapta Eşref'in yakın bir zamanda Eskişehir'e alınacağı haber verildi.

Ben Göynük'te fazla kalmadım. Oradan Mayısın dördüncü günü sabahı saat yedi buçukta Mudurnu'ya hareket ettim. 6 Mayıs sabahı oraya vasıl oldum. Mudurnu'da Düzce ve Bolu vaziyetlerini daha esaslı bir surette tahkike başladım. Bolu 'dan güç bela kurtulabilen Miralay Arif Bey o esnada Gerede'de bulunuyordu. Kendisi ile muhabere ettim. Arif Bey vaziyeti bana şu surette bildirdi.

"Vaziyet çok vahim. İsyan gittikçe artıyor. Asiler günden güne daha ziyade kuvvetleniyorlar. Sakın böyle bir zamanda kimseye itimat etmeyiniz, sonra yanarsınız!"

Arif Bey'in bu yazdıkları benim bildiklerimi doğrulamaktan başka bir şey yapmıyordu. Düzce'de başlayan isyanın Bolu, Gerede, Nallıhan ve Ayaş'a kadar genişlediğinden haberim vardı.

Bu vaziyet karşısında otuz kırk mevcutla isyan yangınını söndürmeye çalışmaktan bir fayda hasıl olamayacağı malumdu. Onun için Mudurnu'da esaslı bir teşkilat yapmaya başladım. Etraftan topladığım efrat ile kuvvetimi 120 kişiye çıkardım.

Bu aralık, 9 Mayısta Pirlepeli Hamdi Ağa ile Davavekillerinden İsmail Hakkı Bey de maiyetlerindeki kuvvetlerde Mudurnu'ya geldiler, bu kuvvetlerin hepsi Rumeli ahalisinden olmak üzere 200 kişiden ibaretti.

Mudurnu'dan isyan harekâtını daha esaslı bir surette takip edebilmek için bir de 15 atlıdan mürekkep bir keşif kolu vücuda getirdim. Bu atlılar için lazım olan hayvanları civar köylerden topladım. İsyanın gittikçe genişlemekte olduğunu unutmıyarak, Mudurnu'nun icab eden noktalarını tuttum. Bir de son bir ihtiyat olmak üzere bazı yerlerde hafif siperler kazdırmaya başladım.

Bu hazırlıkların ikmalinden sonra, artık muntazam bir surette çalışmak ve keşif kollarımın raporlarına istinaden tertibat almak imkânları hasıl oluyordu.

Bir gün bu keşif kollarım Mudurnu'ya dört saat uzakta bulunan Abad tepelerinde asi kuvvetlerin toplanmakta olduklarını bildirdiler. Aradan çok geçmeden, 11 Mayısta, asilerden garip bir teklif aldım.

Bu teklifte deniliyordu ki:

"İbrahim Bey, senin gayet mert ve cesur bir asker olduğunu haber alıyoruz. Aynı zamanda çok alicenap ve hüsn-i ahlak sahibi olduğunu da işitiyoruz. Fakat, her nedense, sen yanlış yoldan gidiyorsun. Hakikatı bilsen kardeş kanı dökülmesine vicdanın hiç razı olmaz. Buna emin olduğumuz için seni doğru yola sevketmek istiyoruz. Gel Bolşeviklik'ten vazgeç, Padişah'a sadık kal. Yoksa hareketini huruç-ı alessultan telakki edeceğiz. Böyle olduğu takdirde senin ve maiyetinin katli farzdır. Fakat biz yine seni öldürmek istemiyoruz. Gel bize iltihak et. Seni derhal umum kumandan yapalım. Bu teklifimizi kabul etmek istemiyorsan, yerleştiğin Mudurnu'dan dışarıya çık, açıkta seninle harbedelim. Yoksa Mudurnu'yu yakacağız. Sen ve maiyetin diri diri yanacaksınız!"

Hülasısını yukarıya kaydettiğim bu uzun kandırma vesikasının altında "başkumandan namına Ethem Çavuş" imzası vardı.

Milli mücahedenin manasını ve ehemmiyetinin müdrik olmıyan bu cahiller tarafından, sırf cehaletlerinin sevkiyle, yazılan bu teklifnameyi aynen Ankara'da Erkân-ı Harbiye'ye bildirdim. Ondan sonra da aynı akşam asilere cevabımı yazarak dedim ki:

"Bizim hareketimiz huruc-ı alessultan değildir. Biz bilakis sultanı kurtarmaya çalışıyoruz. Şayet bana emniyet ve itimadınız varsa tayin edeceğiniz mahalle iki kişi gönderiniz, orada müzakere edelim. Bu müzakere esnasında hangi taraf haklı çıkarsa, öbür taraf haklı çıkan tarafa iltihak etsin. Şayet benim bu mukabil teklifimi kabul etmezseniz, Mudurnu ovasında sizinle muharebeye hazırım.

Asilere gönderdiğim bu mukabil teklife hiçbir cevap

çıkmadı. Bunun üzerine asilerin vaziyetini tetkik için Mayısın onikinci günü Mudurnu'nun doğusuna bir keşif kolu gönderdim. Bu koldan hiç ses çıkmadı. Geri gelen olmadığı için adamlarımın asiler tarafından öldürüldüğünü kabul etmem lazımdı. Asilerin tecavüz hareketleri artmakta olduğundan, Geyve'de bulunan Fuad Paşa Mayısın onüçünde Giritli Necati Bey'in kumandasında onbeş neferle onbeş sandık cephane yolladı.

Aynı gün asilerin Mudurnu'nun şarkından, şimalinden ve cenubundan kasabaya doğru ilerlemekte olduklarını haber aldım. Harekete geçen asi kuvvetlerinin üçbin kişiden fazla olduğu bildiriliyordu. Bu kuvveti, kazma, kürek ve çuval ile gelen bir o kadar da çapulcu güruhunun takip etmekte olduğu rivayet ediliyordu.

Bütün bu ahval büyük bir müsademenin arifesinde olduğumuza delalet ediyordu. Ben derhal böyle bir müsademeye layık-ı vechile hazırlanmak için lazım gelen tertibatı aldım. Kuvvetlerimi taksim ederek muayyen noktalara dağıttım. Ondan sonra asileri beklemeye başladım.

İlk sıcak temas öğleden sonra saat iki buçukta vukua geldi. Müsademe gittikçe şiddetini arttırarak fasılasız altı saat devam etti. Mudurnu'nun şimalinde mühim bir mevki işgal etmekte olan 28 kişilik bir kuvvetim, bin kadar asinin mütevali hücumu karşısında uzun müddet anudane bir mukavemet gösterdikten sonra maatteessüf mevkini terke mecbur kaldı. Bu kadar mühim bir düşman kuvveti araya sokulunca şimal tarafındaki kuvvetlerimi geriye çekmek lazım geldi. Bundan istifade eden asiler, terkettiğimiz mühim tepeleri işgal ettiler. Bu sayede Mudurnu'ya hakim oldular.

Müsademe bu neticeye vasıl olduktan sonra, düş-

manlar artık şimalden Mudurnu'ya kolayca inebilirlerdi. Binaenaleyh, onları bir noktaya yerleşerek mitralyöz ateşi ile karşılamak lazım geliyordu. Bunu yapabilirsem asilerin ileri hareketini tekrar tevkife muvaffak olabilirdim.

Bu düşünce ile yanıma iki mitralyöz aldım ve Mudurnu'nun elli metre kadar cenubunda yükselen bir tepeyi tuttum. Bu suretle, şimalden inecek olan asileri Mudurnu kenarında karşılamak için lazım gelen tertibatı almış oldum. Müsademe bu vaziyette bütün gece devam etti.

Mudurnu etrafında cereyan eden bu müsademenin safhalarını Ankara büyük bir merak ve endişe içinde takip ediyordu, o derecede ki müsademe esnasında Ankara'dan dört defa telgraf başına çağırıldım. İçinde bulunduğumuz vaziyeti her defasında olduğu gibi bildirdim. Bütün kuvvet ve kudretimizle mukavemete çalışmakta olduğumuzu anlattım.

Tutunduğum mevki ile asiler arasındaki mesafe 800 metre kadardı. Asiler, hakim tepeleri işgal etmekte olduklarından telgrafhaneye giderken her defasında tehlikeli bir mıntıkadan geçmeye mecbur kalıyordum. Etrafımda vızıldayan kurşunların bir tarafıma isabet etmemesini bir mucizeye atfediyordum. Yoksa muhakkak suretle yaralanmam veya ölmem lazımdı. Giriştiğim bu mühim müsademeye Ankara fevkalade ehemmiyet vermeseydi telgrafhaneye gitmek için kendimi bu kadar tehlikeye sokmak mecburiyetinde kalmazdım.

Müsademenin ilk günü böylece geçti. Mayısın ondördüncü günü asiler yavaş yavaş garp tarafımızı çevirdiler. Bu yüzden Geyve ile muhaberemiz kesildi. Fakat biz yine müsademeye devam ettik, o gün gündüz ve gece mütemadiyen asilerle çarpıştık durduk.

Bu aralık Ankara bizim daha fazla mukavemet etmeyeceğimizi zannetmiş olacak ki, 15 Mayısta bana gönderdiği bir emirde yardım için çıkarılan süvari ve piyade kuvvetlerinin yolda olduğu birdirildikten sonra Mudurnu'yu muvakkat bir zaman için tahliye ederek Nallıhan'a çekilmekliğim ve yardımcı kuvvetlerin iltihakından sonra Mudurnu'yu tekrar işgal etmem tenbih olunuyordu.

Ben bu kere telgrafla verdiğim cevapta tekmil cephanemizi sarfetmedikçe ve kat'i surette mecbur olmadıkça asilerin önünde ric'at etmeyeceğimi ve Mudurnu'yu elden bırakmayacağımı bildirdim. Yoldaki kuvvetlerin belki son dakikada yardıma yetişmiş olacaklarını zan ve tahmin ediyordum.

Müsademe o gün ve gece de bütün şiddetiyle devam etti. Ben efradımı teşci ile mukavemete mecbur ediyordum. Fakat, bize çok üstün kuvvetlerden mürekkep olan asiler bu sefer şark tarafımızı da kuşattılar. Bundan dolayı Ankara ile olan muharebemiz de inkıtaa uğramış oldu.

Girişdiğimiz bu müsademeden asilerin muzaffer çıkacaklarına civardaki köylüler o kadar emin bulunuyorlardı ki, bir çok çapulcular daha netice belli olmadan, asiler tarafında yer almışlardı. Bunlar, didiklemek için hayvan cesedi bekleyen vahşi kuşlar gibi, bir an evvel yağmaya hazır bulunmak istiyorlardı.

Bir aralık çapulcu asilerin miktarı yedibini buldu, hatta geçti. Mudurnu'nun şimalindeki Karatepe üzerinde birbiri arkasıra on sıraya dizili kesif bir insan kitlesi görülüyordu.

Bir aralık, asiler tekrar tekrar üzerimize hücum etmekle ve yaralılarını ve ölülerini toplamakla meşgul

iken, Mudurnu'nun şimal tepelerinden birine bir top yerleştirdiler. Bu tek top ile üzerimize fasılalı, fakat isabetsiz bir ateş açtılar. Biz yolda olduğu bildirilen yardımcı kuvvetlerin gelmesini bekleyerek mukavemte devamda kusur etmedik.

Nihayet, öğleden sonra saat dörde doğru Nallıhan istikametinden zayıf bir tabur piyade askerinin gelmekte olduğunu görerek sevindik. Bu tabur Mudurnu'nun güneydoğu tepelerine kadar gelerek orada kaldı. Aradan iki saat geçtikten sonra Nallıhan istikametinden Binbaşı Nazmi Bey'in kumandasında efelerden ibaret 250 kişilik bir süvari kuvveti de geldi. Bunlar geceyi Mudurnu da geçirdiler.

Asiler bu yardımcı kuvvetleri görünce geceleyin hücumlarını arttırdılar, yeni kuvvetlerin müdahelesine vakit bırakmaksızın bir muvaffakiyet kazanmaya çalıştılar. Fakat, müsademe bütün gece devam ettiği halde, hiç bir şeye muvaffak olamadılar.

Dördüncü müsademe günü olan Mayısın onaltısında da daima bize üstün olan asi kuvvetler, artık mukavemet edemeyeceklerini anladıklarından çekilmeye başladılar. Fakat, bu ric'at kat i bir ric'at değildi. Çünkü asiler Abad tepelerinde tutunmaya çalışıyorlardı. Fakat süvari kuvvetlerimizle birlikte yaptığımız şiddetli bir hücum üzerine, asiler Abad eteklerinde tutunamadılar. Akşama doğru saat yedi buçukta onların bütün muvakemetleri kırılmış bulunuyordu. Hepsi de artık darma dağınık bir halde kaçıyordu. Bunun üzerine ben hemen Abad eteklerini işgal ettim ve Mudurnu'yu herhangi bir tehlikeye karşı mahfuz bir hale getirdim.

Binbaşı Nazmi Bey'in kumandasındaki yardımcı kuvvetlerin vakit ve zamanında yetişmesi çok işimize

yaramakla beraber, kazanclığımız muvaffakiyetten sonra bu kuvvetlerin zararları görülmeye başladı. Nazmi Bey maiyyetine söz geçiremediğinden ve efradını itaat altında bulunduramadığından efeler birtakım taşkınlıklara kalkıştılar. Ahali arasında şikâyetler yükselmeye başladı. Bizim vazifemiz, asileri defettikten sonra, herşeyden evvel asileri halka aratmayacak surette hareket etmek olacağından, bu nokta-i nazardan düşünüldüğü takdirde taşkınlıklara teessüf etmemek kabil değildi.

Ben asilerin püskürtülmesini müteakip Mudurnu köylerine çıktığımdan, o şikâyetlerin benden sonra nasıl bir şekil aldığını bilmiyorum. Yalnız, hareket etmeden evvel, mesuliyeti üzerimden atmak için, vaziyeti gazi hazretlerine bildirmeye mecbur kaldım. Bu telgrafıma gelen 18 Mayıs tarihli telgraf cevabından, yakında Mudurnu'ya bir kumanda heyeti gönderileceği anlaşıldı.

19 Mayıs günü hadisesiz geçti. Yalnız Demir Köyü'nde bir süvari keşif kolumuzla asiler arasında yarım saat kadar süren bir müsademe vukua geldi. Bu müsademe asilerin geri çekilmesiyle neticelendi.

Gönderileceği bildirilen kumanda heyeti Mayısın yirmisinde Mudurnu'ya vasıl oldu. Bu heyet Refet Paşa ile Miralay Arif Bey'den (sonradan idam edilen Ayıcı Arif) ibaretti. Refet Paşa ve Arif Bey asilerle müzakereye giriştiler. Onlar da bu müzakereden bir muvaffakiyet umuyorlar ve kan akıtmadan efkârı teskin edeceklerini zannediyorlardı.

Halbuki, kumanda heyeti müzakerede iken 21 Mayısta Firuzköyü civarına gönderdiğim bir keşif kolu, sabahleyin saat altıda asilerle müsademeye tutuştu. Asiler epeyce kuvvetli olduklarından, bu keşif kolunu takviyeye mecbur kaldım. Bu aralık asiler de takviye aldıkların-

dan müsademe şiddetlendi ve akşam altıya kadar devam etti. Ancak ortalığın kararması ile müsademe durdu. Geceleyin asiler çekilip gittiler.

Kumanda heyetinin açtığı müzakereye asiler tarafından murahhas olarak Bolu'dan bir eczacı ve Düzce'den de Safer Bey namında bir hilafetçi gönderilmişti. Bu murahhaslar bütün asilerin affedilmelerini ileri sürüyorlar ve bu aftan sonra artık ayaklanmayacaklarını söylüyorlardı. Yalnız, bir de Bolu'ya ve Düzce ye artık kuvvet gönderilmemesini ve oralardaki halkın serbest bırakılmasını şart koşuyorlardı. Böyle bir şartın kabulüne imkân yoktu. Onun için, müzakereler iki gün devam ettikten sonra hiçbir netice vermeden 22 Mayısta sona erdi.

Ben de Düzce istikametinde ilerlemek üzere 25 Mayısta Mudurnu'dan Samat'a hareket ettim. Bolu-Düzce istikametince giderken 26 Mayıs gecesini yolda bir köyde geçirdim ve 28 Mayısta Düzce'ye girdim.

O gün Düzce'de isyana delalet edecek bir hal görülmüyordu. Çünkü o günlerde Bursa tarikiyle Adapazarı'na gelmiş olan ve maiyetinde 800 atlı bulunan Çerkes Ethem benden bir gün evvel, yani 27 Mayısta, Düzce'ye girerek icraata başlamıştı.

Bu icraat, isyanda elebaşılık eden hainlerin derhal asılmasıyle başlamıştı. İdam edilenler arasında asilerin murahhası Safer Bey, nihayet Düzce'de yakayı ele veren Göynüklü Köse ve Hacı Emin, Koç Bey, Rüştü ve Vahit Efendiler, Cafer Çavuş ve saire, bunlardan başka da otuz kadar Rum vardı.

Düzce ve Bolu isyanı bu suretle bastırıldıktan sonra kumanda heyetine lüzum kalmadığından Refet Paşa avdet etti. Çerkes Ethem de 3 Haziranda Uşak'a gitti. Ku-

mandan olarak Arif Bey kaldı.

Bu kargaşalıklardan en ziyade Arif Bey istifade etti. Halkın reji ambarında bulunan tütünlerini alarak kendi hesabına satılmak üzere Eskişehir'e gönderdi. Bundan başka yine halka ait mısırları hemen yerinde satarak hasılatını cebine indirmekten hiç çekinmedi. Onun bu harekâtını Ankara'ya bildirmeye mecbur kaldım. Bu sayede tütünlerin Eskişehir'den alınmasına muvaffakiyet hasıl oldu.

Bu son isyan hareketlerine karşı alınan askeri tedbirlere ve sevkedilen kuvvetlerin asilere karşı muvaffakiyetle hareket etmelerine Ankara'da pek büyük bir ehemmiyet atfediliyordu. Çünkü, bütün Ankara fevkalade telaş ve endişe içinde çalkalanıyordu. Bu telaş ve endişe pek yerinde idi. Zira asilerin Ankara'ya kadar bir akın yapmaları ihtimal dahilinde idi. O günlerde âsilere karşı Ankara'yı müdafaa edebilecek kuvvetler pek zayıftı. Bu kuvvetler binlerce asiye karşı şehri uzun müddet müdafaa edemezdi. Bu itibarla, Mudurnu'da asilerle vuku bulan büyük müsademenin Ankara nazarında çok ehemmiyeti vardı.

Bu aralık ben Ankara'yı ziyarete karar verdim. Maksadım hem Gazi Hazretlerini görmek, hem de müstakbel harekât için kendilerinden talimat almaktı.

Onun için Gazi Hazretlerinden müsaade istedim ve aldım. 8 Haziranda Düzce'den hareket ettim. Lefke, Osmaneli, Bozüyük, Eskişehir tarikiyle yaptığım altı günlük bir seyyahatten sonra 14 Haziranda Ankara'ya vasıl oldum.

BEŞİNCİ BÖLÜM

BİRİNCİ YOZGAT İSYANI'NDAKİ HAREKÂTIM

Ankara'ya geldiğim günlerde Yozgat'ta Çapanoğulları, Ankara Hükümetine karşı isyan bayrağı açmışlardı. Aynacılar denilen Kürtlerle birleşen bu Çapanoğulları apaşikar isyan teşkilatı ile meşgul bulunuyorlardı.

Asi Çapanoğullarından Celal bir zamanlar Samsun Mutasarrıfı idi. O mutasarrıfken milli mücahede zamanında Ankara Valisi olan Yahya Bey Samsun'a nefyedilmişti. Celal, Yahya Bey'e sürgünde geçirdiği müddet zarfında çok yardım etmişti. Bu yüzden Yahya Bey Celal'e bir şükran hissi besliyordu.

Çapanoğulları isyan edince elebaşlarından birinin Celal olduğu ve Celal'in İstanbul hükümeti namına çalıştığı anlaşılmıştı. Ankara hükümeti bunu bildiği için, Celal'e karşı lazım gelen tedbirlerin alınmasını emretmişti. Halbuki o esnada Ankara Valisi olan Yahya Bey, Celal'e karşı şiddetle hareket edeceği yerde, onun bir zamanlar kendisine ettiği hizmetleri düşünerek, Celal'i Yozgat'tan Ankara'ya çağırmış, 3 gün yanında misafir etmiş ve sonra tamamı ile serbest bırakmıştı. Bunun üzerine Celal Yozgat'a dönmüş, Postacı Mehmet'le birlikte Aynacılara iltihak etmiş ve onlarla birlikte isyanın başına geçmişti. Bu yeni isyana karşı alınacak tedbirler düşünülürken, Çerkes Ethem de benden üç gün sonra Ankara'ya geldi.

Ethem mevcut kuvvetlerinden bir piyade taburu etrafına, memleketlerine gitmek için yirmi gün izin vermişti. Diğer kuvvetlerin bir kısmı Uşak'ta ve bir kısmı da Eskişehir'de kaldığı için Ankara'ya yalnız yüz atlı ile gelmişti.

Bu aralık Çapanoğulları teşkilatlarını kuvvetlendirmişler, isyan hareketlerini genişletmişler, Alaca ve Köhne mevkilerini ele geçirdikten sonra, Zile'yi de zaptetmişlerdi. Bunu müteakip Amasya'dan gelen bir müfrezemizle Zile civarında çarpışarak bir top ele geçirmişlerdi. Asilerin önüne artık hiç bir mani çıkmadığı için, onlar süratle Yozgat üzerine yürüyorlardı.

Asilerin 19 Haziranda Yozgat'ı da işgal ettikleri haberi Ankara'ya ulaşınca Gazi Hazretleri, Çerkes Ethem'le kardeşi Tevfik'e ve maiyetlerinden Hafız'a derhal kuvvetlerini toplayarak asilerin üzerine hareket etmelerini emretti. Ethem'le kardeşi Tevfik:

"Bizim Uşak'ta görülecek bir çok işlerimiz var. Onun için Yozgat'a gidemeyiz." diyerek serkeşliğe kalkıştılar. Kendilerini ikna etmek mümkün olamadı. Yozgat'a gitmemek hususunda şiddetle ısrar ettiler.

Bunun üzerine Gazi Hazretleri beni çağırttı. Yozgat vaziyetinin vehametini Ethem'e anlatmamı, o isyan bastırılmayacak olursa, hareketin büsbütün genişleyeceğini ve bastırılmasının imkânsız bir hale geleceğini söylememi emir buyurdular.

Ben derhal Çerkes Ethem'i, kardeşi Tefvik'i ve gerek cesareti, gerekse vatanperverliği ile şöhret kazamış olan Hafız'ı bir araya topladım. Vaziyeti bir kere daha kendilerine izah ederek dedim ki:

"Şayet Çapanoğulları Yozgat'tan daha ileri gidecek olurlarsa, onların isyan bayrağı altında bir çok asiler toplanacak. bu hareket pek fena aksülameller husule geti-

recek ve Ankara iki düşman arasında kalacaktır. Onun için bizim de bir an evvel harekete geçmemiz elzem. İsyanın bastırılmasına sizinle beraber ben de çalışacağım.

Bu sözlerime evvela Hafız kandı. O cesur ve fedakâr olduğu kadar da, muhakemeli bir adamdı. Ethem'le Tevfik'in fenalı hareketlerine karışmak istemez, onlar tarafından yapılan fena telkinlere kulak asmaz, hatta Ethem'le Tevfik'i yanlış yollara sapmaktan men'e çalışırdı.

Hafız sözlerime kanınca Tevfik te Yozgat'a gidilmesi hususunda uysallık etmeye başladı. Nihayet, Çerkes Ethem de muvafakat etmeye mecbur oldu. Müzakerenin neticesini gidip Gazi Hazretlerine anlattım, memnun oldular. Bunun üzerine gerek Ethem, gerekse ben kuvvetlerimize Ankara'da toplanmalarını bildirdik.

Evvela Çerkes Ethem 27 Haziranda 800 kadar atlı ile Yozgat'a hareket etti. Ben de bir gün sonra 400 kişilik kuvvetimle Ethem'i takip ettim.

Yola çıkmadan Gazi Hazretleri beni çağırttı. Huzuruna çıktığım zaman bana dedi ki:

"İbrahim, bu Çerkes Ethem bir gün bu memleketin başına büyük bir gaile çıkaracak. Belki onunla çarpışmam lazım gelecek. Bunu bil de ona göre kuvvetlen!"

Ethem'in sonradan bizzat hainler ve asiler arasına girdiği ve düşmana iltihaktan çekinmediği düşünülürse, Gazi Hazretlerinin Çerkes Ethem'i ne kadar isabetli bir nazarla görmüş oldukları anlaşılır.

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, bana Çerkes Ethem hakkında böyle bir ihtarda bulundukları zaman, kuvvetlerimin toplamı 418 neferden ibaretti. Bundan başka Ankara'dan iki top ve iki mitralyöz almıştım. Bu 418 neferden yalnız 32'si atlı idi. Diğerleri hep yaya gidiyorlardı.

Halbuki bir an evvel Yozgat'a vasıl olmak lazımdı. Onun için bir kaç tane yük arabası tutarak yola çıktım.

Hareketimin ertesi günü 29 Haziranda Keskin'e vasıl oldum, 30 Haziran gecesini Sarayköy'de geçirdim ve 1 Temmuzda Yozgat'a girdim.

Benden evvel oraya gelen Çerkes Ethem asilerle küçük bir müsademeden sonra Alaca istikametinde ilerlemişti. Ortada dolaşan haberlere göre asiler, Akdağmadeni'ne hücum etmişler, orada bulunan Kılıç Ali Bey'le müsademeye tutuşmuşlar ve Ali Bey'i 480 mevcut ile beraber Kayseri'ye kadar kovalamışlardı.

Ben Yozgat'ta 1 gün kaldıktan sonra, Temmuzun ikinci günü yanıma 200 kişi alarak Fikih Köy'ünün şimalindeki sırtlara çıktım ve orada iki asi yakaladım. Bu aralık Alaca istikametinde ilerleyen Ethem kuvvetleri bir boğazdan geçerken, 700 kadar asinin hücumuna maruz kalmıştı. Bu ani hücum karşısında oldukça bocalayan Ethem, maiyetinde bulunan Parti Pehlivan'ın asilere karşı yaptığı mukabil bir hücum üzerinde, asi kuvvetleri dağıtmaya muvaffak olması sayesinde, ancak kendini toplıyarak muhasaradan kurtulabilmişti. Parti Pehlivan'ın bu hücumu üzerine dağılan asiler müsademe yerinde bir top bırakarak kaçıp gitmişlerdi.

Ben 3 Temmuz gecesini İnceçay Köyü'nde geçirdim ve sabahleyin Yozgat'a geldim. Ethem de oraya döndü.

Yozgat isyanı hakkında Ethem tarafından yapılan tahkikat neticesinde isyanın, yukarıda yazdığım gibi, Yahya Bey'in gösterdiği müsamahadan dolayı bu kadar büyümüş olduğu meydana çıkmıştı. Şimdi Ethem, Yahya Bey'in Yozgat'a gönderilmesini, teşkil ettiği Divan-ı Harp'te muhakeme olunmasını ve Yozgat'ta idam edilmesini Ankara'dan istiyordu. Nitekim telgraf çekerek

Yahya Bey'in derhal Yozgat'a gönderilmesini talep etti.

Bu hadise Ankara ile Çerkes Ethem'in arasını açtı. Çünkü Ankara'nın kendi valisini, velevki mes'ul bile olsa, Çerkes Ethem Divan-ı Harbi'nde muhakeme ettirmiyeceği muhakkaktı. Hakikaten de öyle oldu. Ethem musirren ve mukerreren istediği halde Ankara Yahya Bey'i göndermedi.

Bu ihtilaf büyük bir karışıklığa sebebiyet verecek gibi görünüyordu. Yaratılış itibariyle serkeş olan Ethem, asileri bastıracağı yerde Ankara'ya kızarak asilere iltihak edebilirdi.

Bu esnada Gazi Hazretleri bana bir telgraf çekerek Çerkes Ethem'i fikrinden vazgeçirmiye çalışmamı emir buyurdular. Ben bu emir üzerine Ethem'e gittim. O bana evvela derdini döktü. Ankara'nın kendisine karşı güya haksız davrandığını söyledi. Ethem'e dedim ki:

"Böyle düşünmekte hem haklısın, hem değilsin. Sen bir aya yakın bir zamandan beri bu havalide bulunuyorsun. İşini bitirdin. Geriye bazı divan-ı harp işleri ve küçük asi çeteleri kaldı. Senin bu ehemmiyetsiz işlerle beyhude vakit geçirmen manasız. Ankara'da iken buraya gelmek istemiyordun, Uşak'taki işlerinden bahsediyordun. Onun için sen artık Uşak'a git. Yunan Cephesi senin için daha mühim. Ben de burada divan-ı harp işlerini ikmal ederim."

Neticede Ethem Yozgat'tan uzaklaşmaya muvafakat etti. Divan-ı harpte görülecek işlere ait evrakı bana devir ve teslim ettikten sonra, Ankara'ya hareket etti.

Yalnız Parti Pehlivan Köhne'de kalmıştı. Ethem'in hareketinden bir gün sonra Köhne'ye gittim. Parti Pehlivan'a yeni vaziyeti anlatarak, onu da Yozgat tarikiyle Ankara'ya yolladım. Çerkes Ethem hadisesi de bu suret-

le hal ve tesviye edilmiş oldu.

Parti Pehlivan gittikten sonra ben de Köhne'den hareket ettim. 8 Temmuzda Abdurrahmanlı'da kaldım ve 9 Temmuzda Akdağmadeni'ne gitmek üzere yola çıktım. Yolda Refet ve Çolak Salih Paşalara rastgeldim. Maiyetlerinde bir kıt'a askerle Kuva-yi Milliye vardı. Refet Paşa benim de Akdağmadeni'ne gittiğimi haber alınca:

"Biz de oraya gidiyoruz. Akdağmadeni ikimizi de barındıramaz. Sen yarın gelirsin." dedi.

Bunun üzerine ben Bahşayiş köyüne doğru ilerledim. Yolda asilerden Kel Bekir'in beş kişilik çetesine tesadüf ettim. Derhal çetenin etrafını kuşatarak beşini de yakaladım. Temmuzun on üçünde Akdağmadeni'ne vasıl oldum.

Ben bir gün evvel oraya bir topçu ve mitralyöz kıt'ası göndermiştim. Bu kıt'anın kumandasını mitralyöz zabitim olan cesur ve zeki Nazmi Efendi'ye havale etmiştim.

Nazmi Efendi Akdağmadeni'nde tahkikat yaparken, gizli bir Rum teşkilatını meydana çıkarmış ve Pontus ismi verilen bu teşkilatın elebaşlarından 12 Rum'u yakalayarak hapse tıkmıştı.

Refet Paşa benden evvel Akdağmadeni'ne vasıl olunca, ona bu on iki Rum'un bi-günah olarak hapsedildiği söylenmiş ve tahliyeleri için tavassutta bulunması rica olunmuştu.

Refet Paşa söylenilen bu söze inanmış ve Rumların münhasıran kendilerine tazyik yapılmak için tevkif edildiklerine kani olmuş olacak ki, ben Akdağmadeni'ne geldiğim zaman, benden onların tahliyelerini istedi. Refet Paşa'ya tevkiflerinin hakiki sebebini anlatınca, Paşa garip bir tavır takınarak:

"Ben yarın buradan gideceğim. Şimdi onları tahliye et. Tahkikatını ben gittikten sonra yaparsın!" dedi.

Onun bu sözü üzerine mevkuf Rumları, tahkikatın neticesini beklemeden, derhal tahliye ettim.

Aradan iki saat geçtikten sonra Ankara'dan bir telgraf aldım. Bunda derhal Akdağmadeni'nden Ankara'ya dönmem emrolunuyordu. Bunun üzerine oradan hareketle, 13 Temmuzda Yozgat'a vasıl oldum.

Burada, İsmet Paşa Hazretlerinden "mahrem, zata mahsus" işaretli bir telgraf aldım. Bu telgrafta deniliyordu ki:

"Maiyetinizde bulunan efradın köylerde çapulculuk ve talan yapmakta oldukları bildiriliyor. Memleketin geçirdiği böyle en nazik zamanlarda bu gibi ahvale hemen nihayet vermeniz rica olunur."

Bu telgrafın manasını anlamakta güçlük çekmedim. Şüphesiz, Refet Paşa, Akdağmadeni'ndeki tevkifatın hakiki sebeplerini düşünmeksizin, benim çapulcu ve talancı olduğumu telgrafla Ankara'ya bildirmiş ve Yozgat'a geri alınmamın muvafık olacağını anlatmıştı. İsmet Paşa'dan gelen telgrafın asıl sebebi işte Refet Paşa'nın bu çirkin hareketinden doğuyordu.

İsmet Paşa'nın imzası ile gelen bu telgraftan dolayı çok gücendim. Derhal maiyetimdeki zabitleri ve reisleri bir araya topladım ve onlara:

"Size şimdi İsmet Paşa Hazretlerinden gelen bir telgrafı okuyacağım." dedim, telgrafın müdericatını ve sakın çapulculuk falan etmemeleri hakkında kendilerine nasihatlerde bulundum.

Bu bittikten sonra İsmet Paşa Hazretlerine şu mealde bir telgraf çektim:

"Mahrem telgrafınızı maiyetimdeki zabitlere ve reis-

lere okudum. Kendim istifa ediyorum. Yerime birisi tayin edilinciye kadar Yüzbaşı Vasfi Bey'i vekil bırakarak, yarın akşama Ankara'ya hareket ediyorum."

Bunun üzerine Temmuzun onaltıncı Cuma günü Yozgat'tan hareket ettim. O geceyi Sarayköy'de geçirdim, ertesi gece Kılıçlı'da kaldım ve 19 Temmuzda Ankara'ya vasıl oldum. O zamanlarda Umumi Karargah Ankara'da eski Ziraat Mektebi binası dahilinde bulunuyordu. Gazi Hazretleri de o binada yatıp kalkıyordu. Sonradan öğrendiğime göre istifa telgrafım akşam yemek yenirken bu binada İsmet Paşa Hazretlerine verilmiş, Gazi Hazretleri o telgrafı İsmet Paşa'nın elinden alarak okumuş ve bu suretle istifamdan haberdar olmuştu.

Ankara'ya vasıl olduğumun ertesi günü Gazi Hazretlerini ziyaretle, vaziyetimi kendilerine mufassalan anlattım. İstifama sebep olan ahvali birer birer izah ettim.

Gazi Hazretleri nihayette:

"Bana anlattıklarını bir kere de İsmet Paşa'ya söyle." dediler. İsmet Paşa'yı arattılar, bulduramadılar. Ben de evime döndüm.

Gazi Hazretleri o günlerde rahatsız olduklarından iki gün sonra hatırını sormak için ziyaretine gittim. Odasından içeriye girdiğimde İsmet Paşa ile konuşup konuşmadığımı sordular.

"Henüz görmedim." dedim. Yine İsmet Paşa'yı arattılar. Fakat ben Gazi Hazretlerinin nezdinden çıkarken İsmet Paşa Hazretlerinin odasında olduğunu kapısının önünden geçerken gördüm. Paşa da beni görerek yanına çağırdı.

"Ne var ne yok?" diye sordu. Gazi Hazretlerine anlattıklarımı İsmet Paşa'ya da tekrar ettim. İzahatımı baştan aşağıya kadar dinledi, fakat hiç sesini çıkarmadı.

ALTINCI BÖLÜM

TEKRAR DÜZCE İSYAN MINTIKASINDA

İsmet Paşa Hazretleri ile vuku bulan mülakatımın ertesi günü, çok şiddetli bir sıtmaya tutuldum, on gün hasta yattım. Ancak Ağustosun beşinde kendime gelebildim. Aradan beş gün geçtikten sonra bir gün, 10 Ağustosta, "Gazi Hazretleri seninle konuşmak istiyor, kendileri Millet Meclisi'ndedirler" dediler. Bunun üzerine hemen Millet Meclisi'ne gittim. Paşa Hazretleri dediler ki:

"Mudurnu'da yeniden isyan çıktı. Derhal oraya gitmen lazım. Muhafız alayını emrine al ve isyan mıntıkasına hareket et." Bu emri yerine getirmek için bir an bile tereddüt etmedim. Fakat istifa etmiştim, istifama cevap verilmediği için kabul olunmuş nazariyle bakıyordum. Bu ciheti Gazi Hazretlerine anlattım. Gazi Hazretleri dediler ki:

"Şimdi istifa zamanı değil. Memleket herkesten hizmet bekliyor. Mudurnu'ya gideceksin!"

Bu emir üzerine istifam hükümsüz kaldığından Mudurnu'ya gitmeye mecburdum. Bununla beraber, hiç tanımadığım ve temas etmediğim bir kuvvetle isyan bastırmanın muvafık olmayacağını düşünerek Gazi Hazretlerine dedim ki:

"O halde müsaade ediniz de kendi kuvvetlerimle gi-

deyim. Hiç tanımadığım bir kuvvetle gitmeyi muvafık bulmuyorum."

Gazi Hazretleri:

"Yozgat'taki kuvvetlerin kaç günde toplanabilir?" diye sordu. Üç günde toplayabileceğimi söyledim.

Bunun üzerine:

"O halde kendi kuvvetlerinle git!" emrini aldım.

Gazi Hazretlerinin yanından ayrıldıktan sonra hemen telgrafhaneye koşarak maiyetime şu mealde bir telgraf çektim.

"Düzce isyan halinde. Ben oraya hareket ediyorum. Bugünden itibaren sayılmak üzere altıncı günü asilerle müsademe edeceğim. Yetişmeniz lazımdır."

Bu telgrafı çektikten sonra yol hazırlıklarımı ikmal ederek 11 Ağustosta Düzce'ye müteveccihen yola çıktım. İsyan mıntıkasında cereyan etmekte olan hadiseler şundan ibaretti:

Binbaşı Nazım Bey, Liva Kumandanı sıfatı ile Bolu'da bulunuyordu. Maiyetinde üç tabur piyade, dört miralyöz, iki top ve bir de süvari bölüğü vardı.

Nazım Bey bu süvari bölüğünü civardaki Çerkes köylülerinden seçtiği adamlarla teşkil etmişti. Süslü kıyafetleri Abdülhamid'in sarayını muhafaza eden süvarilerin kıyafetine benziyordu. Nazım Bey bu pahalı techizat için lazım olan parayı halktan toplamıştı.

Piyade taburlarından birisi Bolu Boğazı'nda bir hana yerleştirilmişti. Fakat emniyet tertibatı alınmadığından, bu tabur asilerin ani hücumuna maruz kalarak kuşatılmış ve tabur esir alınmıştı. Zabitlerin bazıları kaçabilmişse de, bir çokları asiler tarafından feci surette katledilmişti.

Nazım Bey bu ihtiyatsızlığından ders almayarak ikinci taburu da aynı yere emniyet tertibatı almadan yerleştirmişti. Birinci taburun silahlarını ellerine geçirdiklerinden dolayı kuvvetlenen asiler, bu ikinci tabura da hücum ederek onu da esir almışlardı.

Bu ikinci muvaffakiyetten sonra asiler için artık Bolu üzerine yürümelerine karşı ortada hiçbir mani kalmamıştı. Çünkü ikinci taburun silahları da kendilerine geçmiş oluyordu. Sırf tedbirsizlik, ihtiyatsızlık ve askeri bilgisizlik yüzünden büyüyen bu asi kuvvetin önünde mütebaki Nazım Bey kuvvetlerinin mukavemet edemeyeceğine şüphe yoktu. Nitekim Bolu önünde vukua gelen kısa bir müsademeyi müteakip, Nazım Bey'in üçüncü taburu da dağılmış, şık üniformalı atlı Çerkesler evlerine gitmiş, dört mitralyözle bir top asilerin eline geçmişti. Bu kadar ihmalkârane hareket eden Nazım Bey, yanına yirmi otuz nefer alarak Gerede istikametinde kaçmış ve oradan Mudurnu'ya gelmişti.

Nazım Bey Mudurnu'da yeniden teşkilat yapmayı tasarlamış olacak ki, yine halktan para toplamaya başlamıştı.

Ben Ankara'dan hareket ettiğim zaman vaziyet işte bu merkezde idi.

Mudurnu'ya hareketimden dört gün sonra, 15 Ağustosta öğleden sonra, Mudurnu'ya vasıl oldum. Kuvvetlerimin 13 Ağustosta Yozgat'tan hareket ettiğini burada haber aldım. Gelen mevcudum 900 kişi, iki top ve dört mitralyözden ibaretti.

Mudurnu'ya geldiğim vakit halk etrafımı sararak.

"Artık bizde para kalmadı. Nazım Bey cebren para topluyor!" diye feryada başladı. Bu vaziyet karşısında ilk işim cebren para toplamayı menetmek oldu.

22 Ağustos sabahı kuvvetlerim Mudurnu'ya geldi. Zabitlerimi ve reislerimi toplayarak o mıntıkadaki vaziyeti kendilerine anlattım, yapılacak harekâtı bildirdim. Efrada bir gün istirahat verdikten sonra, 23 Ağustosta sabahleyin kuvvetlerimle Abad dağına çıktım.

Sarı Efe de 400 kişilik bir kuvvetle Mudurnu'ya geldi. Bu kuvvet Nazım Bey ile birlikte Bolu'ya hareket etti. Bundan başka, Konya'da teşekkül eden ikiyüz kişilik müfreze de bize iltihak etti.

Sarı Efe hareket etmeden evvel kendisiyle şöyle bir hareket planı kararlaştırdık:

"Ben Abad Dağı'ndan hareket edince bir top atarak Bolu Boğazı'ndan Kazancı köyüne gelecek olan Sarı Efe'ye işaret vereçektim. Sarı Efe de bu işareti işitince derhal harekete geçecekti."

Bu vaziyet aramızda takarrür ettikten sonra, ben 24 Ağustosta Düzce'ye hareket edeceğimi Nazım Bey'e bildirdim. Kendisinden garip bir cevap aldım. Nazım Bey diyordu ki:

"Fuat Paşa asilerin reisi Topal Ali ile 25 Ağustosta mütareke aktetmiş. O günün gece yarısına kadar tarafeyn muhasemata girişmeyecek. Onun için kuvvetlerinizin 26 Ağustosta harekete geçmesi muvafık olur."

Ben, asilerle yapılan bir mütarekeyi tanımamakta mazur olduğumu bildirerek programım vechile 24 Ağustosta Abad dağından ilerledim. Birinci isyanda Bolu Boğazı'na yürüdüğümüzü hatırlayan asiler, bu sefer de öyle hareket edeceğimizi zan ile kuvvetlerini boğazın etrafında toplamışlardı. Halbuki ben iki koldan hareket ettim. Kendim Düzce civarında Beşköprü istikametinde yürürken, muavinim Hacı Vasfi'yi 400 atlı ile Derdin istikametinde Düzce'ye sevkettim.

Yolda giderken şurada burada rastgeldiğim asi nöbetçilerini ve postalarını bir iki silahla tardettim. Beşköprü'ye yaklaştığım vakit, 300 kadar asinin bir top ve iki mitralyözle orada beklemekte olduğunu gördüm. Bunlar, Düzce'den Bolu'ya giden yolun sol tarafında bir sırta tahassun etmişlerdi.

Bu asi kuvvet hemen iki koldan çevirmeye başladım. Mahsur kalacaklarını anlayan asiler, kısa süren bir müsademeyi müteakip mitralyözlerini ve toplarını terkederek, Düzce istikametinde kaçtılar. Ben hemen efradımı topladım ve sür'atli bir yürüyüşle ilerleyerek gece onda Düzce'ye girdim.

Ankara Hükûmeti, şimdi mebus olan Hüsrev Bey'le(Gerede Mebusu) diğer bir yüzbaşı Hüsrev Bey'i bir müddet evvel Düzce'ye göndermişti. Bu iki murahhas Düzce'de halka nasihat edecekler, isyanın önüne bu suretle geçmeye çalışacaklardı.

Halbuki Düzce asileri Hüsrev Beylerin nasihat vermelerine meydan bırakmadan onları hapse atmışlardı. Düzce'deki hükûmet mebusları da mevkuftu. Dokuz kişiden ibaret olan bu mevkuflar, her an asiler tarafından idam edilmelerini bekliyorlardı. Benim ani bir surette Düzce'ye girmem sayesinde bu zevat muhakkak bir ölümden kurtulmuş oldular. Onların hapiste olduklarını haber alınca tabi ilk işim kendilerini kurtarmak oldu.

Ondan sonra telgrafhaneye giderek telgrafları tetkik etmek oldu. Bu telgrafların birinde asiler, Derdin istikametinden gelen kuvvetlerimizi yolda mağlup ettiklerini bildiriyorlardı. Bunu okuyunca büyük bir endişeye düştüm. Mevzubahs kuvvetin o istikametten Düzce'ye sevkettiğim Hacı Vasfi kolu olması ihtimaline mebni, derhal tahkikate giriştim. Bir taraftan Düzce'yi istirdat ettiğimi Ankara'ya bildirmekle beraber, diğer taraftan da Hacı

Vasfi kolunun bulunduğu mevki ve vaziyet hakkında malumat toplamaya başladım. Aldığım haberler şundan ibaretti:

Aralarında taksim edemedikleri bir para meselesinden dolayı Binbaşı Nazım Beyle, Sarı Efe'nin araları açılmıştı. Bu yüzden ikisi de, aramızda takarrür ettiği veçhile, harekata iştirak etmemişlerdi. Gelen haberler bu hususta tafsilat verdiği halde, Hacı Vasfi kolundan hiç ses çıkmıyordu. Geride kalan kuvvetlerim hakkında ertesi günü de malumat alamayınca, merakım büsbütün arttı. Onun için kolu bizzat aramaya çıktım. Şayet Hacı Vasfi kolu pusuya düşürüldü ve imha edildi ise, maksadım bera-yi intikam Derdin köyünü yakmaktı.

Bu düşünceyle Düzce'den hareket ettim. İki saat ilerledikten sonra Hacı Vasfi kolunun uzaktan gelmekte olduğunu görerek memnun oldum. Bu aralık yanıma yaklaşan Hacı Vasfi'ye nerede kaldıklarını sordum. O bana şu izahatı verdi:

"Derdin Köyüne yaklaşıyorduk. Pek kesif bir orman içerisinden ilerliyorduk. Önümüzü ardımızı layıkıyle görmek kabil olamıyordu. Birdenbire etrafımızdan silahlar atılmaya başladı. Derhal pusuya düşürüldüğümüzü anladık. Atlı olduğumuzdan. önümüze çıkan ağaç kütüklerinden atlayarak o sahadan çabuk kurtulmamız mümkün olamadı. Silahların hangi taraftan atıldığını bile tayin edemedik, mukabelede de bulunamadık. Neticede dördü şehit, üçü yaralı olmak üzere yedi kişi zayi' ettik; onüç hayvanımız vuruldu."

Hacı Vasfi'den bu malumatı alınca Derdinlileri tazyik etmeye karar verdim. Düzce'ye döndükten sonra Derdin köyünün muhtarını çağırttım. Kendisine dedim ki:

"Bütün silahlarımızı yirmi dört saat zarfında getirip bana teslim edeceksiniz. Orman içinden geçen müfrezemi pusuya düşüren asileri de bana getireceksin. Aksi takdirde köyünüzü baştan aşağı yakacağım!"

Araya giren yeni bir hadise bu tehdidimi yerine getirmeme mani oldu. Bu hadise de Fuad Paşa'nın imzası ile Eskişehir'den gelen bir telgraftı. Bunda deniliyordu ki:

"Yunanlıların İzmit üzerine yürüyecekleri anlaşılıyor. Onun için Hendek'te bulunan bir alayımızı İzmit üzerine sevketmek istiyoruz. Buna imkan vermek için derhal Hendek'e hareket ediniz."

Bu telgraf üzerine kuvvetlerimi toplayarak müzakere arzusunda olduklarını anlattılar. Sarıklı bir hoca aralarından ayrılarak bana doğru geldi. Ben Hoca'nın söz söylemesine vakit bırakmadan dedim ki:

"Ya bir saate kadar teslim olursunuz, yahut köyünüzü yakarım!"

Bu tehdidimi işiten hoca asilerle müzakere için tekrar onların yanına gitti. Biraz sonra asilerin dağılmaya ve orman içerisine doğru kaçmaya başladıklarını gördüm. Bunun üzerine ben de iki koldan köye doğru ilerledim.

Tam köye gireceğim esnada ancak yedi metre kadar uzaktan bir yaylım ateşine maruz kaldım. Birdenbire gayet tehlikeli bir vaziyete düştüm. Fakat itidalimi muhafaza ettim, atımı dört nala koşturarak yandaki sırta çıktım. Maiyetim de arkamdan yetişti, müsademeye başladık.

Asiler önümüzdeki mısır tarlaları arasına o kadar iyi yerleşmişlerdi ki, hangi taraftan silah attıkları bile tayin edilemiyordu. Körü körüne cereyan eden bu müsademe üç saat sürdü. Asilerden onüç kişi vurduk. Bizden de bir çete reisi öldü.

Asileri dağıttıktan sonra onların cezasını verdim. Bütün Nüfren Köyü'nü baştan aşağı yaktırdım. Hatta, köyün bir daha kurulmasına mani olmak için cami ve mektep binalarını da sakınmadım. Hatta Kuva-yi Milliye'ye iltihak etmiş olan Nüfrenlilerin evleri bile yakıldı. Nüfren Köyü ve Boğazı her zaman çok tehlikeli bir mıntıka idi. O boğaz hiçbir zaman eşkiyasız kalmazdı. İşte bir de bu sebepten dolayı Nüfren Köyü'nün bir daha o mıntıkada kurulmasını istemiyordum. Bu işleri bitirdikten sonra yoluma devamla Hendek'e vardım ve oradaki taburu İzmit'e gönderdim.

Bu esnada Nüfrenlilerin murahhasları Hendek'e gelerek benimle konuşmak istediler. Kendilerine eski teklifimi tekrar ettim:

"Ya silahlarınızı teslim edersiniz, yahut sizlere karşı daima asi muamelesi yapacağım." dedim.

Fakat, köylülerin murahhasları silahların verilmeyeceğini ileri sürdüler, kendilerine bir şey yapamayacağımı, çünkü bütün Nüfrenlilerin Karacadağ'a yerleştiklerini söylediler. Bu küstahça sözlerine mukabele olmak üzere haritayı önlerine açtım. Karacadağ'ın vaziyetini gösterdim. O dağa dört taraftan ateş vereceksem bütün Nüfrenlilerin yanıp kül olacaklarını, bizim de onların belasından ebediyyen kurtulacağımızı anlattım.

Nüfren murahhasları gidip arkadaşları ile konuşup, bana cevap getirinceye kadar geçen müddet zarfında, gelen yeni bir telgrafla Eskişehir'e çağırıldım. Hemen yola çıktım. Düşman önünde firar eden münhezim bir ordunun yürüyüşü kadar sür'atle yol alarak iki gün de, 30 Ağustosta Eskişehir'e yetiştim.

Eskişehir'e celb edilmemin sebebi Yunan ordusunun Uşak'a taarruz edeceği haberinin şayi olması imiş.

Fuat Paşa bu fena haberi verdikten sonra:

"İbrahim Bey, dedi, askerinizi burada üç gün dinlendirdikten sonra siz de hemen Uşak cephesine hareket edeceksiniz."

Bu emri aldıktan sonra, efradım istirahat ederken ben de Uşak cephesine hareket için lazım olan noksanların ikmali ile meşgul oldum.

YEDİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ YOZGAT İSYANI SAHASINDA

Ben bu muamelelerle meşgul iken Eylül'ün ikinci günü Ankara'dan gelen bir telgrafta Yozgat'ta tekrar isyan çıktığı ve benim serian Ankara'ya gelmem icap ettiği bildirildi. Bu haber üzerine ben Uşak cephesine gitmekten vazgeçerek, 3 Eylülde Eskişehir'den Ankara'ya hareket ettim. O günlerde mevcudum 1.200 atlı, 2 top, 4 mitralyöz ve iki otomatik tüfekten ibaretti.

Ankara'ya gelince isyan hakkında mütemim malumat aldım. Bu haberlere nazaran vaziyet çok vahim idi. Deniliyordu ki:

"Yozgat asileri Zile'yi, Akdağmadeni'ni, Köhne'yi ve Alaca mıntıkalarını ellerine geçirmişlerdir. Şimdi Yozgat üzerine yürüyorlar. Şehre dört saat uzakta bulunuyorlar. Şayet Yozgat'ta ellerine geçerse, ondan sonra Ankara üzerine yürümeleri muhakkaktır."

Bu vaziyet karşısında derhal isyan mıntıkasına hareket etmek elzemdi. Onun için Ankara'da kalmadan derhal Yozgat'a doğru yola çıktım.

Bu ikinci Yozgat isyanı birincisinden daha vahşi ve daha kuvvetli idi. Onun için çok şedit ve uzun bir uğraşma mecburiyeti hasıl oldu. Altmış yedi gün bir çok defalar öğle yemeğini at üstünde yediğim ve yirmi bir saat attan inmediğim vaki oldu.

Asilerin dinlenmesine ve toplanmasına hiç vakit bırakmıyordum. Asilerle yaptığım yedi müsademenin hepsinde muvaffak olmam bu sayede mümkün oldu. Asi kuvvetlerin hepsini dağıttım. Ondan sonra, 18 Eylülde Akdağmadeni'ne gittim, bir müddetde orada kaldım. O havaliyi dolaşarak Yozgat'a geri geldim. Bir kaç gün burada meşgul oldum. 21 Ekimde tekrar harekete geçtim.

Hedefim yine Akdağmadeni idi. Buraya vasıl olduğum zaman Sivas merkez ordusu kumandanı Cemil Cahit'ten bir telgraf aldım. Bu telgrafta, Kavaklı civarında bir süvari alayı bulunduğu ve bu alayın asi Çapanoğulları ve Aynacılar tarafından takip edildiği bildiriliyor, alayın kurtarılması rica olunuyordu.

Cemil Cahid'in bu telgrafına verdiğim cevapta asileri üç gün zarfında meydana çıkaracağımı bildirdim.

Artık havalar soğumuştu. Akdağmadeni'nde maiyetimde 200 atlı ve 4 mitralyöz vardı. Efradımın yağmurlukları yoktu. Yozgat'a telgraf çekerek 200 yağmurlukla bir müfreze refakatinde bir topçu gönderilmesini istedim.

Muavinim Hacı Vasfi o günlerde hasta idi. Bu hazırlıkların neden ileri geldiğini benden sordu.

"Asilerin üzerine yürüyeceğim!" dedim.

Muavinim beni bu hareketimden men'etmek istedi. Dedi ki:

"Asiler çok kuvvetli. Müfrezelerimiz dağınık bir halde. Kuvvetlerimizi bir araya toplamadan hareket etmeyiniz! Asi kuvvetler Sivas ordusuna mensup bir alayımızı Çiftlik Köyü civarında sardılar, 14 zabitimizi şehit ettiler, efradı esir aldılar, silahları, topları ve mitralyözleri zaptettiler. Bunları siz de biliyorsunuz."

Muavinim Hacı Vasfi'ye:

"Sizler verdiğim emirleri yerine getiriniz, başka bir şeye karışmayınız. 6 Kasımda sabahleyin saat onda...?... köyünde bulunacaksınız!" cevabını ve emrini vermekle iktifa ettim.

Ben de harekâtımı ona göre tanzim ederek aynı gün ve saatte o köye vasıl oldum. Derhal icap eden noktalara nöbetçiler diktim.

Aradan yarım saat geçtikten sonra 300 kadar atlının 1.200 metre mesafeden Kavaklıköy'e doğru ilerlemekte olduğu bildirildi. Derhal gidip, bu atlıların harekâtını yakından takip edip edildiği bildirilen alay olduğunu anladım. Ben de öğleden sonra saat dörtte Kavaklıköy'e hareket ettim.

Gece saat dokuzda Kavaklıköy'de idim. Asilerin takibinden dolayı korkuda olan alay efradı bizi görünce sevindiler. Kendilerine kumandanlarının nerede olduğunu sordum. Evini gösterdiler. Odadan içeriye girdiğim zaman kumandan namaz kılıyordu. İhtiyar aksakallı bir Çerkesi imam yapmış, kendisi de cemaat olmuştu.

Namaz bitinceye kadar bekledikten sonra kumandanla konuşmaya başladım. Alayına kumanda ettiğini zanneden bu zabit bana dedi ki:

"Bir haftadan beri uzaktan asilerle temas halindeyim. Fakat, ben çok iyi kalpli bir adam olduğumdan asiler bana karşı bir fenalık yapmak istemiyorlar."

İyi kalbine güvenerek canavar asileri itaat altına alacağını ümit eden bu alay kumandanıyla uzun uzadıya münakaşa etmekte mana yoktu. Onun için kendisine kısaca:

"Sabahleyin askerlerinizi köy meydanında toplatınız!" dedim. Ben de maiyetime o yolda emir verdim.

Şafakla beraber toplandık. Kılavuzuma:

Hacıköy istikameti!" dedim. Süvari alayını ileri aldım, alay kumandanına dedim ki:

"Üç saat sonra asilerle karşılaşacağız. Alayınızı yayınız, yalnız çok ileriye gitmeyiniz!"

Hacıköy'e 700 metre mesafede bir derbent vardı. Buradan çıkınca köy bizi görebiliyor, biz ise köyü göremiyorduk.

Asiler, köye yaklaştığımızı anlayınca 3-400 metre uzakta ve bulunduğumuz yerden daha yüksekteki sırtı tırmanmaya başladılar. Hacıköy'ü ovadan 30-40 metre kadar yüksekte idi.

Önden giden süvari alayı talimatım dahilinde hareket etti. Ben de alayın arkasından topçularımla yürüdüm. Asileri görünce derhal toplarımı indirttim. Sağdan Mernuş Kaptan'ı, müfrezesi ile asilerin çıktığı tepeye, İsmail Hakkı'yı da soldan ormanlık sırta taarruz ettirdim. Aynı zamanda asilerin üzerine top ateşi açtırdım. Asiler evvelce zaptetmiş oldukları topu yalnız bir kere kullanabildiler. Yarım saat devam eden bir müsademeden sonra asileri dağıttım, onlar perişan bir halde çekildiler. 47 kişi telefat verdiler. Ellerindeki topu ve iki mitralyözü müsademe mahalinde bırakarak kaçtılar.

Topla mitralyözü alaya teslim ettikten sonra alay kumandanına:

"Sakın bir daha bu taraflara gelmeyiniz. Merkeziniz olan Amasya'dan ayrılmayınız!" dedim.

Hacıköyü'nde olduğu gibi diğer bütün müsademelerde de asilerin daima askerlerimize ve bize karşı tatbik etmek istedikleri taktik şundan ibarettir:

"Askerlerimizi görünce derhal sarmak, her taraftan

birden ateş altına almak, bu suretle maneviyelerini kırmak ve sonra hepsini kolayca esir almak.

Onların bu taktiğine karşı mukabil tertibat almak için beklemeye kalkışan ve savunma vaziyetine giren her kuvvet, esir olmıya mahkûmdu. İşte bundan dolayı hiç durmadan, hemen taarruz ederdim. Bu suretle, onlar benim değil, ben onların kuvve-i maneviyelerini kırmaya muvaffak olurdum.

Ben bu taktiği bir ay kadar tatbik ettim. Üç defa daha müsademe yaptım. Her müsademede bir kaç kişi vurdum. Ondan sonra asiler derhal dağılmaya başladılar. Nihayet Çapanoğulları'nın ve Aynacıların reisleri:

"Biz bu İbrahim'in elinden kurtulamayacağız, herkes başının çaresine baksın!" demeye mecbur kaldılar. Ondan sonra da maiyetlerini dağıttılar. Asi efrad köylerine dağıldı. Reisler de üçer dörder kişilik kafileler halinde kendilerini saklayacak yerler aramaya başladılar.

Fakat, ben onların izlerini takipte devam ettim. Gödek Mustafa denilen bir meşhur asi reisinin yedi kişilik maiyetiyle bir köye gizlendiğini haber aldım. Hemen o köye giderek o çeteyi sıkıştırdım. Yaptığım müsademe neticesinde Mustafa'yı ve hempasını öldürdüm.

Fakat, Mustafa'nın ölüsünü görünce gayri ihtiyari ağlamaktan kendimi alamadım. Mustafa o kadar yakışıklı, yiğit tavırlı idi ve arkasına giydiği Rumeli kıyafetindeki elbise vücuduna o kadar tenasüp vermişti ki onun ölüsü önünde ağlamamak kabil değildi.

Bu son müsademesi esnasında Gödek Mustafa iki defa yaralanmış, her defasında yarasını, mendilini çıkararak kendi eli ile tıkamıştı. Sonra, beynine isabet eden üçüncü bir kurşunla ölmüştü. Yiğitliğini ve cesaretini yanlış yoldan gitmeyerek vatanın kurtarılması yolunda

sarfetseydi ne olurdu?

Bir de iki kardeş ve bir oğuldan ibaret olan Aynacıların elebaşıları Sivas istikametinde kaçmışlardı. Ben bunları da takibe koyuldum. Bu kovalama esnasında hiç durmadan gece gündüz yürüyordum. Nihayet onların da izlerini meydana çıkardım. Kendilerine yetişmek için geceyi de hiç uyumaksızın geçirerek sabahleyin şafakla beraber bir Çerkes köyüne vasıl oldum.

Köylülerin ısrarı üzerine bir çay içmek için bir müddet o köyde kaldım. Efradım ileriden gidiyordu. Çayımı içtikten sonra yanımda bir Çerkes beyi olduğu halde yoluma devam ettim. Onunla konuşarak giderken uzaktan silah sesleri işittim. Hemen atlarımızı sürerek sesin geldiği tarafa koştuk. Sirkeci Köyü'ne iltica etmiş olup ve köyün sırtlarını tutmuş olan beş asi, askerimle müsademe ediyordu. Bu beş asiyle uzun süre çarpıştıktan sonra onları kovalamaya başladık. Köyün iki saat ilerisinde beşini de öldürmeye muvaffak olduk. Gece karanlıkta Sirkeci Köyü'ne geri döndük.

İki gün ve bir gece hiç uyumadığım için son derece yorgundum. Erkenden yatıp uyumak için biraz yemek istedim. Tam yemeğimi yiyeceğim esnada postacı bana bir telgraf getirdi. Bunda en yakın telgrafhaneye giderek Erkân-ı Harbiye-i Umumiye reisi Fevzi Paşa ile muhabere etmem emir olunuyordu.

"Buraya en yakın telgrafhane nerede?" diye sorunca:

"En yakın telgraf merkezi buradan 17 kilometre uzakta olan Yeniköy'dedir." cevabını verdi.

Bu kadar yorgunluktan sonra o mesafeyi, atla bile olsa, artık kat' edemezdim. Onun için, evvela yemeğimi yemeğe ve ondan sonra bu meseleyi düşünmeye karar verdim.

Fakat, biraz sonra aynı maalde ikinci bir telgraf alınca, çok müstacel ve mühim bir iş için çağırıldığımı anlayarak yanıma 25 atlı aldım ve Yeniköy'deki telgraf merkezine gittim.

Bu merkez Sivas vasıtasıyla Ankara'yı bulabilirmiş. Fevzi Paşa Hazretleri ile, Ankara başmüdürünün müsaadesi alınarak konuşulabilirmiş. Binaenaleyh, hem Sivas'ı bulmak, Hem de Ankara başmüdürünü uyandırmak uzun sürdü. Bin müşkilattan sonra Erkân-ı Harbiye-i Umumiye dairesi bulunabildi. Oraya Yeniköy merkezinde emir beklemekte olduğumu bildirdikten sonra yattım uyudum.

Bir süre sonra telgrafçı beni uyandırarak şifreli bir telgraf uzattı. Bu telgrafta Çerkes Ethem'in Kütahya'da isyan ettiği, maiyetimin Ethem'le harb edip etmeyeceği ve şayet ederse, kaç günde Yozgat'ta toplanabileceğim soruluyordu.

O zamana kadar Çerkes Ethem birinci kuva-yi seyyare, ben de ikinci kuva-yi seyyare namı altında hareket ediyorduk. İkimiz de askeri idareye tabi değildik. Doğrudan doğruya Umum-i Erkân-ı Harbiye'ye ve Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine merbuttuk. Bize başka bir makam kumanda edemezdi. İşte Umum-i Erkân-ı Harbiye dairesi bizim bu müstesna vaziyetimizi düşünerek efradımın Çerkes Ethem efradıyla çarpışmaya razı olup olmayacağımı soruyordu.

"Çerkes Ethem'le Düzce'de ilk defa karşılaştığım zamandan beri kendisiyle çarpışmak için bir fırsat arıyorum. Bugün o fırsatı bana vermiş oluyorsunuz. Maiyetim kat'iyen emrim haricine çıkmaz. Dört gün zarfında Yozgat'da toplanabilirim."

Bu telgrafıma gelen cevapta Yozgat'ta toplanmam

emredildi. Ben de Yozgat'a telgraf çekerek ötede beride dağınık bir halde bulunan kuvvetlerimin Yozgat'ta toplanması lazım geldiğini maiyetime bildirdim. Ben de derhal Yozgat'a döndüm.

İkinci Yozgat isyanı, yukarıda da bahsettiğimiz veçhile, beni 67 gün yormuştu. Milli Mücâdelenin başına gelen en büyük belalardan birisi ikinci Yozgat isyanı idi. Oradaki harekâtımda azami derecede cebir ve şiddet göstermemiş olsaydım, bu isyan bizi daha ziyade uğraştırmış olacaktı. Ben bu cebir ve şiddeti, yalnız asilere karşı değil, aynı zamanda kabahatlarını gördüğüm zaman kendi maiyetime de tatbikten geri durmadım.

Bu münasebetle asileri ve asker kaçaklarını beyannamelerle tethiş etmek yolunu tutar ve bundan çok faydalar görürdüm. Kasım iptidalarında Akdağmadeni'nde böyle bir beyanname neşrettim. Kayseri, Kırşehir, Keskin, Yozgat, Sungurlu, Boğazlıyan, Çorum, Zile ve Yinikaza mıntıkalarında bulunan asker kaçaklarının, eşkıyanın ve asilerin 15 Aralığa kadar teslim olmalarını, aksi takdirde evlerini yakacağımı, ailelerini süreceğimi, eşya ve hayvanlarını müsadere edeceğimi, kendilerini de ne vakit yakalarsam derhal idam edeceğimi ilan ettim. Bunun üzerine asker kaçaklarının ve asilerin bir çoğu teslim oldu.

Yine Akdağmadeni'nde dört Rum'u, Yozgatlı mebus Fahri'nin biraderi Ali Rıza'yı ve bir de bir Kürt beyini tevkif ettim. Bunları usûlü dairesinde sorguya tabi tuttum. Bu isticvap esnasında Kayseri'den Samsun'a kadar uzayan ve "Pontus" namı altında çalışan gizli bir teşkilat olduğu meydana çıktı.

Şayet ilk Yozgat isyanında zabitlerimden Nazmi Efendi tarafından tevkif edilerek isticvap olunmak üzere

hapse atılan oniki Rum o zaman Akdağmadeni'nde bulunan Refet Paşa'nın ısrarı üzerine tahliye edilmeyip de mahkemeye verilseydi, Pontus isyanının daha o zaman ortaya çıkacağına, o Rumların mahkum olacağına ve teşkilatın, sonradan olduğu gibi, tevessü etmesinin önü alınmış olacağına hiç şüphe yoktu.

Yozgat'tan gizli teşkilat için çalıştıkları meydana çıkan maznunların hepsini divan-ı harbe verdim ve idama mahkûm ettirdim. İçlerinden Kürt beyi idam edilirken:

"Yaşasın Kürdistan! Kürt istiklali benim intikamımı alacaktır!" diye bağırdı.

Görülüyor ki Kürt beyleri daha 1920'de istiklallerini ilan etmeyi düşünüyorlarmış. Altı yedi sene sonra çıkan Kürt isyanı o zamanlardan beri hazırlanıyormuş.

Mebus Fahri, kardeşi Ali Rıza'nın idamdan kurtarılması için çok çalıştı. Fahri'nin bu hususta Ankara ile muhabere etmesine mani olmak için telgraflara ve mektuplara sansür koydum. Fahri o zaman Akdağmadeni'nde bulunuyordu. Oradan en yakın posta merkezine gidip beni Büyük Millet Meclisi'ne şikayet edinceye kadar Ali Rıza çoktan idam edilmiş bulunuyordu.

Yozgat'ta iken bir aralık Çorum'a gittim. Oradaki hapishanede 400 kadar mevkuf senelerden beri isticvaplarını bekliyorlardı. Savcıya bir tezkere yazarak bunların isticvaplarını çabuklaştırılmasını istedim. Umumi Harp'te yararlılık gösteren ve intikam yüzünden hapse atılan dört masumu kendim affettim ve evlerine gönderdim.

Çorum'da aynı zamanda asker kaçaklarına bir beyanname neşrettim. Bunlar da dahalet ettiler. Tam 1.390 kişi teslim oldu. Dehalet edenlere şiddetli tenbihatta bulunduktan sonra, bir jandarma neferinin refakatinde harbe sevkettim. Yolda giderlerken içlerinden bir kişi bile

kaçmadı.

Çorum'dan Yozgat'a dönerken yolda rastgeldiğim asker kaçaklarını da toplayarak dehalet eden firarilerin adedini 2.000'e çıkardım.

Yozgat'a vasıl olduğum zaman Umum Erkân-ı Harbiye reisi Fevzi Paşa Hazretleri beni telgraf başına çağırdı ve yukarıda saydığım mıntıkalardaki asker kaçakları vaziyetine dair hergün sabah, öğle ve akşam olmak üzere benden üç rapor istedi. Bu raporları göndermiye başladım.

Fakat telgraf hatları bozuk, direkler yıkık olduğu için bu raporlar muntazam bir surette gönderilemiyordu. Posta müdürü hatların tamiri için 3.500 telgraf direğinin lazım olduğunu söyledi. Bu direkleri Akdağmadeni'ndeki Rumları çalıştırmak sureti ile ormanlardan temin ederek hatları tamir ettirdim. Bu işler yirmi günde bitti.

Bir gün Zile'ye gidiyordum. Ormandan geçerken top çeken ester(katır) yaralandı. Yeniden ester almak lazım geldi. Bunun için Zile'de halktan 1.600 lira topladım. Bu para ile beş tane kuvvetli ester satın aldım, efradıma kamçı ve kundura tedarik ettim. Artan 280 lirayı da inşaası yarım kalan hastanenin ikmaline sarfedilmek üzere, askerlik şubesi reisine teslim ettim.

Rusya'dan Anadolu'ya Sivas-Yozgat yolu ile silah ve cephane sevkiyatı yapılıyordu. Bu yolun köprüleri bozuktu. 13 köprü yaptırdım. Yozgat'ta hükümet ve belediye binalarını açtırdım. Asiler ve eşkiya ile uğraşırken, memleketin nafıa işlerini de başarmaktan geri durmadım.

Hiç bir kimseyi işlerime karıştırmadım. Her kararımı mutlaka kendim verdim. İsmim her köyde ağızdan ağıza dolaşır, herkes şiddetimden bahsederdi. Bu sayede eşki-

ya aramaya çıktığım zaman köylüler, hiç bir tazyike hacet kalmaksızın eşkiyanın bulunduğu yerleri haber verirlerdi. Onun için takibatta kolaylık görürdüm.

Telgraf merkezlerine geldikçe adıma gönderilmiş kucak dolusu telgraflar verilirdi. Bunlarda hep asilerin hareket-i istikâmetleri bildirilirdi. Teessüf ettiğim bir şey varsa, o da bu evrakı muhafaza edemeyip okuduktan sonra yırtıp atmamdır. Gelen evrak o kadar çoktu ki, seyyar halde bulundukça bunların muhafazasına imkan yoktu.

Ethem'in isyanını müteakip Yozgat'ta toplanmıya başlayan kuvvetlerimi o hainin üzerine sevketmiye hacet kalmadı. Bu işe Refet Paşa memur edildi. Ben dört gün Yozgat'ta kaldım. Atlılarımıza lazım olan on tane eğeri Sungurlu'dan tedarik ettim. Geceyi Sungurlu'da geçirdim ve oradan Ankara'ya hareket ettim. Kuvvetlerim henüz Yozgat'ta toplanma ile meşguldü.

Sungurlu halkı, evvela eğerleri vermek istemediği için onları bizzat tazyik etmek lazım geldi. Bu muamelenin sebebi şu idi:

Maiyetimde 1.200 atlı ve silahlı asker vardı. Ankara hükümeti bu kuvvetten en tehlikeli anda istifade ediyordu. Fakat bana ne silah, ne cephane, ne de hayvan vermişti. Kuvvetlerim için lazım olan şeyleri bazen iyilikle, bazen de zorlukla şuradan buradan tedarik etmek mecburiyetinde idim. Nitekim Sungurlu'da biraz şiddet göstermek lazım geldi.

Ankara'ya vasıl olunca Büyük Millet Meclisi'ne Gazi Hazretlerini ziyaret ettim. Mustafa Kemal Paşa hakkımda şikâyetler yağdığından bahsettiler. Fevzi Paşa'nın, Maliye Vekili Ferit ve Dahiliye Vekili Adnan Beylerin huzurunda bu şikâyetlere birer birer cevap verdim.

Dahiliye Vekiline hapishanelerden bi-günahları çıkarıp evlerine gönderdiğimi, maiyetime almadığımı söyledim. İdam ettirdiğim şahıslara haksızlık yapıp yapmadığımı sordum. Gerek Gazi Hazretleri gerekse vekil bana hak verdiler.

Maliye Vekili Zile'de topladığım 1.600 liradan dolayı şikâyet etmek istedi. Kendisinden neden para istemediğimi sordu. Ona verdiğim cevapta efradım için kaç defa para istedimse gönderilmediğini hatırlattım. Bu sözümü Fevzi Paşa Hazretleri de tasdik etti. Gazi Hazretleri de:

"İbrahim haklıdır." dedi.

Bu suretle isticvabım hitam buldu, doğru ve dürüst hareket ettiğim sabit oldu.

Çerkes Ethem'in isyanından ve Yunanlılara kaçmasından sonra Kuva-yi Milliye namı altında bulunan bütün kuvvetler benim emrime verildi. Bu Kuva-yi Milliye, "Kuvvayi Seyyare" namını aldı.

Hükümet bu seyyar kuvvetlerin nihayet "Üçüncü Suvari Fırkası" namı altında bir araya toplanarak artık askeri idareye tabi tutulmasını bana teklif etti. Ben de derhal kabul ettim. Maiyetime süvari binbaşısı Hasan ve piyade yüzbaşısı Sakıp namında iki zabit verildi. Bunları alay kumandanı yaptım. Efradımı dörder bölüklü iki alay haline soktum. Bu bölüklerin bazılarına zabitler, bazılarına da eski çete reisleri kumanda ediyordu. Takımların çoğu çete reislerinin idaresinde idi.

Bundan evvelki teşkilatımda bölük yok, müfrezeler vardı. Her müfreze müstakil idi ve doğrudan doğruya bana bağlı bulunuyordu. Bu müfrezelerin her biri elli ile altmış arasında idi. Hepsi on iki müfrezeden ibaretti.

Ben bu yeni teşkilatla meşgul iken Birinci İnönü muharebesi başladı. Fırkamın da harbe sevki takarrür et-

ti. Ankara'da iki gün nakliyat için vagon bekledikten sonra üçüncü günü fırkam Gazi hazretlerinin huzurunda bir geçit resmi yaptı. Ondan sonra kuvvetlerimi trene yükleyerek Eskişehir'e hareket ettim.

Üçüncü süvari fırkası kumandam altında büyük taarruza kadar muharebelere iştirak etti.

INDEKS

-A-

Abad Tepeleri (Mudurnu'da) 54, 59
Abdullah (Manastırlı) 23
Abdurrahmanlı 70
Adapazarı 97
Adnan Bey (Dahiliye vekili) 50
Afyon 24
Ahırkapı (İstanbul'da semt) 24
Akçaşehir
Akdağmadeni 68, 70, 87, 88, 94, 95, 96,
Alaca (Yozgat'ta) 66, 68, 87
Alemdar Gazetesi 20
Ali (Topal) 78
Ali Rıza
(Mebus Fahri'nin kardeşi) 95
Ali Rıza Bey (İstanbul Mebusu) 24, 25
Anadolu 16, 22, 24, 26, 31, 38, 96
Ankara 12, 33, 34, 35, 37, 38, 42, 53, 55, 57, 58, 62, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 72, 77, 79, 87, 93, 95, 97, 99
Anzavur 41
Arif Bey (Miralay) 50, 51, 53, 54, 60, 62
Arifiye 39
Ayaş 54
Ayrıcı Arif, bk. Arif Bey (Miralay): 50, 51, 53, 54, 60, 62
Aynacılar

(Yozgat'ta bulunan Kürtler) 65, 88, 91, 92

-B-

Baba Sadık(Bulgaristanlı) 16, 38
Bağdad 16
Bağlarbaşı 26
Bahşayış Köyü
Bayezid Meydanı 17
Bekir (Kel, çete reisi) 70
Bekir-ağa Bölüğü 21, 22
Besim (Hafız, Binbaşı) 20
Beşköprü 78, 79
Binbaşı Ali Bey,
bk. Ali Bey (Binbaşı)
Binbaşı Nazmi Bey,
bk. Nazmi Bey (Binbaşı) 59
Birinci İnönü Muharebesi 98
Boğazlıyan 21, 22, 23, 94
Bolşeviklik 47, 55
Bolu 11, 35, 36, 37, 38, 42, 50, 51, 53, 54, 61, 76, 77, 78, 79
Bolu Boğazı 35, 36, 42, 76, 78
Bozüyük 21, 23, 62
Bulgar 16
Bulgaristan 16, 19
Bulgaristanlı Baba Sadık,
bk. Baba Sadık (Bulgaristanlı) 16, 38, 49
Bursa 61
Büyük Millet Meclisi 95, 97

-C-

Cafer Çavuş 61
Celal (Çapan-oğlu asilerinden) 65

Cemil Cahit
(Sıvas Merkez Komutanı) 88

-Ç-

Çalı Köyü 31, 32, 33
Çamlıca 24, 25, 26, 27, 31
Çanakkale 15
Çapan-oğulları 65, 66, 88, 91
Çerkes Ethem,
bk. Ethem (Çerkes) 61, 65, 66, 67, 68, 69, 93, 98
Çerkes Eşref, bk. Eşref (Çerkes) 23
Çiftlik Köyü (Yozgat çevresinde): 88
Çolak İbrahim,
bk. İbrahim Bey (Çolak) 7, 8, 20
Çolak Salih Paşa,
bk. Salih Paşa (Çolak) 70
Çorum 94, 95, 96

-D-

Değirmendere
(Geyve yakınlarında) 16, 37, 39, 40
Demir Köyü 60
Derdin Köyü
(Düzce yakınlarında) 80
Divan-ı Harp 20, 22, 23, 68, 69
Düzce 8, 32, 35, 36, 40, 50, 53, 54, 61, 62, 75, 76, 78, 79, 80, 93
Düzceliler 50

-E-

Enver Paşa 24

Eskişehir 32, 53, 62, 66, 81, 82, 87, 99
Eşref (Çerkes) 23
Eşref (Kuşçubaşı) 16, 32
Ethem (Eczacı) 21
Ethem Çavuş 55
Ethem (Çerkes) 61, 65, 66, 67, 68, 69, 93, 97, 98

-F-

Fahri (Mebus) 94, 95
Ferit (Maliye Vekili) 97
Fethi Bey 21, 22, 23
Fevzi Paşa 42, 92, 93, 96, 97, 98
Fıkıh Köyü
Firuzköyü 60
Fransız 20
Fuad Paşa 56, 81

-G-

Gazi Hazretleri,
bk. Mustafa Kemal Paşa 60, 62, 66, 67, 69, 72, 75, 76, 97, 98, 99
Gebze 16, 31
GedikPaşa (İstanbul'da semt) 16
Gerede 53, 54, 77
Geyve 16, 33, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 47, 49, 56, 57
Geyve Boğazı 40, 42
Giritli Necati Bey,
bk. Necati Bey (Giritli) 56
Gödek Mustafa,
bk. Mustafa (Gödek) 91
Göynük 37, 38, 48, 51, 52, 53, 61

-H-

Hacı Arif Bey (Çamlıcalı) 31
Hacı Emin (Taraklı'da asi) 48, 52, 61
Hacı Köy (Yozgat'ta)
Hacı Vasfi Bey (Mudanyalı) 32
Hafız
(Çerkes Ethem'in maiyetinden) 67
Hafız Besim,
bk. Besim (Hafız, Binbaşı) 20
Halil 23
Halil Paşa 24, 25, 26, 27, 28
Harbiye Nezareti 17, 19, 21, 22
Hasan (süvari binbaşısı) 98
Hendek 41, 81, 82
Hintli 26
Hüsrev Bey (Gerede) 79
Hüsrev Bey (Yüzbaşı) 79
Hürriyet ve İtilaf Fırkası 20

-İ-

İbrahim,
bk. İbrahim Bey (Çolak) 7, 8, 11, 16, 17, 19, 20, 21, 32, 34, 35, 36, 49, 55, 67, 81, 91, 98
İbrahim (Mitralyöz zabiti) 47, 49
İbrahim (Mülazim) 50, 51
İbrahim Bey (Çolak). 16, 17, 19, 32, 34, 49, 55, 81
İnceçay Köyü 68
İngiliz 20, 26, 27
İsmail Hakkı Bey (Davavekili) 54
İsmet Paşa (İnönü) 71, 72, 75
İstanbul 15, 16, 18, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 28, 31

İtalyan 20
İttihad ve Terakki Fırkası 15
İzmit 81, 82

-K-

Kadıköy 26, 27
Kandıra 34, 38
Karacadağ
(Hendek yakınlarında) 82
Karakol Cemiyeti 16
Karasu Boyu 36
Karatepe
(Mudurnu yakınlarında) 58
Kavaklıköy (Yozgat) 88, 89
Kayseri 68, 94
Kazancı Köyü
(Düzce yakınlarında) 78
Kefken 37
Kel Bekir, bk. Bekir (Kel) 70
Kemal Bey
(Boğazlıyan Kaymakamı) 21, 22, 23
Keskin 68, 94
Kesriyeli Aslan,
bk. Aslan (Kesriyeli) 16
Kılıç Ali Bey 68
Kılıçlı 72
Kırşehir 94
Koç Bey 61
Konya 78
Kozpınar Köyü 23
Köhne (Yozgat'ta) 66, 69, 70, 87
Köse (Taraklı'da asi) 48, 52
Kuşçubaşı Eşref,
bk. Eşref (Kuşçubaşı) 16

Küçük Talat Bey,
bk. Talat Bey (Küçük) 24, 26, 27
Kürdistan 95
Kürt 65, 94, 95

-L-

Lefke 62

-M-

Mahmud Bey (Miralay) 32, 40, 41, 42, 50
Mahmud Çavuş 47, 48
Manastırlı Abdullah,
bk. Abdullah (Manastırlı) 23
Mernuş Kaptan 90
Meşrutiyet 7, 20
Miralay Arif Bey,
bk. Arif Bey (Miralay) 50, 53, 60
Miralay Mahmud Bey,
bk. Mahmud Bey (Miralay) 32, 40, 41, 50
Mondros Mütarekesi 15
Mudurnu 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 75, 77, 78
Mustafa (Gödek, Yozgat'ta asi) 91
Mustafa Kemal Paşa 11, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 53, 67, 93, 97

-N-

Nallıhan 54, 58, 59
Nazım Bey (Binbaşı) 76, 77, 78, 80
Nazmi Bey (Binbaşı) 59, 60
Nazmi Efendi (Mülazım) 70, 94
Necati Bey (Giritli) 56
Nevrekop Cephesi 23

Nurullah Subhi Bey
(Kadıköy Belediye Reisi) 31
Nüfren Köyü
(Hendek yakınlarında) 82

-O-

Osmaneli 64

-P-

Parti Pehlivan
Pirlepe, Hamdi Ağa, 68, 69, 70
bk. Hamdi Ağa (Pirlepeli) 54
Pontus 70, 94, 95
Postacı Mehmed,
bk. Mehmed (Postacı) 65

-R-

Rauf (Rizeli, Yüzbaşı) 16
Refet Paşa 60, 61, 70, 71, 95, 97
Rıza (Mülazim) 26
Rumeli 54, 91
Rumlar 16, 70, 71, 95, 96
Rusya 96
Rüştü 61

-S-

Sadık,
bk. Baba Sadık (Bulgaristanlı) 16, 38, 39
Safer Bey 61
Sakıp (Piyade Yüzbaşısı) 98
Salacak (Üsküdar'da) 24, 25, 26, 27
Salih (Bilecik Mebusu) 26

Salih Paşa (Çolak) 70
Samsun 65, 94
Sarayköy (Keskin yakınlarında) 68, 72
Sarı Efe 78, 80
Selimiye Kışlası 26
Sırplar 16, 19
Sivas 92, 93, 96
Sirkeci Köyü (Yozgat'ta) 92
Sudi Bey (Mebus) 23
Sungurlu 94, 97
Süleyman Askeri 16

-Ş-

Şile 16, 38

-T-

Taksim Bahçesi 16
Talat Bey (Küçük) 24, 25, 26, 27
Taraklı 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53
Tavşancıl 16, 24, 27
Teşkilat-ı Mahsusa 23
Tevfik
(Çerkes Ethem'in kardeşi) 66, 67
Topal Ali. bk. Ali (Topal) 78
Türkiye Devleti 15
Türklük 19

-U-

Uşak 61, 66, 69, 82, 83, 87

-Ü-

Üsküdar 21, 31

- V -

Vahit Efendi 61

- Y-

Yahya Bey (Ankara Valisi) 65
Yahya Kaptan 16, 24, 25, 26, 27
Yeniköy (Yozgat'ta) 92, 93
Yinikaza 94
Yozgat 8, 11, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 72, 76, 77, 87, 88, 93, 94, 95, 96, 97
Yunan Cephesi 69
Yunanlılar 81, 98

-Z-

Zile 11, 66, 87, 94, 96, 98